

Högskolan i Örebro
Institutionen för samhällsvetenskap
Socionomutbildningen

Etiska krigare?

- om svenska FN-soldaters fungerande i krig

Jan Eriksson
C-uppsats
Ht-1996
Handledare: Anders Agrell

Högskolan i Örebro
Institutionen för Samhällsvetenskap
Socionomutbildningen
C-uppsats i Socialt Arbete
Etiska krigare? – om svenska FN-soldaters
fungerande i krig
Jan Eriksson
Ht-1996
Handledare: Anders Agrell

Sammanfattning

I denna uppsats undersöks soldaters brutalisering i krig. Brutalisering definieras som att människor blir mindre och mindre känsliga inför andra människors lidande. Framförallt undersöks svenska FN-soldaters fungerande i krig, men även erfarenheter från amerikanska vietnamsoldater och den israeliska krigsmakten tas upp. Som brutaliseringseffekter refereras och diskuteras rasistiska och kvinnoförtryckande tendenser hos soldater. Vidare spänningsreduktion vid eldgivning samt militärutbildningens betydelse för soldatens brutalisering. I en teoribakgrund refereras forskning kring aggressivitet och människans natur, samt om människors fungerande i grupp. Undersökningen bygger på litteraturstudier.

Sökord: krig, militärutbildning, brutalisering, FN-soldater, prostitution, rasism, droger.

Innehållsförteckning

Inledning	1
Bakgrund, syfte och frågeställningar	1
Tidigare forskning	2
Krig och människans natur	3
Aggressionsprocesser	4
Stanley Milgrams experiment	5
Salomon Aschs experiment	6
Philip Zimbardos experiment	7
Grupptänkande och gruppolarisering	7
Metod	8
Soldaters fungerande i krig	11
Personlighetens roll	11
Eldgivning	14
Droger	16
Rasistiska tendenser	16
Kvinnoförtryckande tendenser	18
Militärutbildning	19
Avslutande analys och diskussion	21
Noter	25
Referenser	30

”För att verkligen utplåna icke önskvärda handlingar räcker det inte med att förstå bakgrunden till dem. Man måste också själv någon gång ha känt inom sig att man skulle kunna begå dem.” (Efter Walter Benjamin)

Inledning

Bakgrund, syfte och frågeställningar

Sverige tar emot människor på flykt undan krig. Många av dessa flyktingar har deltagit aktivt som soldater i krig. Sverige har också deltagit med FN-trupp i ett antal konflikter runt om i världen. Således finns det i Sverige ett inte obetydligt antal människor som har direkta erfarenheter av att ha varit soldater under krig eller krigsliknande förhållanden. Hur påverkas människor av att befinna sig i sådana extrema situationer som det innebär att vara soldat i krig? Om detta kommer denna uppsats att handla.

Syftet med denna studie är att undersöka hur soldater påverkas psykologiskt av att delta i krigshandlingar. Undersökningsområdet kan delas in i tre delar:

- i) Vad händer innan soldater kommer ut i kriget - under militärutbildningen?
- ii) Vad händer under själva kriget? iii) Vad händer efter kriget?

Jag kommer främst att beröra den påverkan som sker under själva kriget. Då detta är svårt att isolera från framförallt den påverkan som skett under själva militärutbildningen, kommer även punkt ett delvis att beröras. Punkt tre, vad som sker efter kriget, kommer i stort sett helt att lämnas utanför undersökningen.

Undersökningen kommer att innefatta vad som kan kallas "brutaliseringseffekter i krig". Med brutalisering avses en process innebärande att människor blir mindre och mindre känsliga för andra människors lidande.¹ Frågeställningarna är: Hur visar sig soldaters brutalisering? Vilka orsaker kan tänkas finnas till att brutalisering uppstår hos soldater?

Studien behandlar alltså enbart krigets brutaliseringseffekter. Således kommer ej att beröras, mer än i förbigående, soldaters eventuella medmänsklighet i krig. Inte heller kommer att beröras, mer än i förbigående, aspekter av krigandet som av soldater kan tänkas uppfattas positivt. T ex upplevelser av kamratskap, spänning eller meningsfullhet.

Jag kommer inte närmare att beröra mer konkreta fysiska stressreaktioner i krig såsom "ont i magen", "tunnelseende", darningar, inkontinens, kräkningar etc. Inte heller kommer jag att gå in på psykiska störningar under krig såsom psykosgenombrott, "old sergeant syndrome", "short timer's syndrome" etc.²

Någon moralfilosofisk diskussion om huruvida det är rätt eller orätt att kriga, skillnader mellan rättfärdiga och orättfärdiga krig, berättigat dödande etc, kommer jag inte att föra i denna uppsats.

*

För en del människor som kommit till Sverige på flykt undan krig har det knappast förekommit något "före kriget". Ibland har dessa människor så långt tillbaka de kan minnas, levt i vad man skulle kunna kalla ett permanent krigstillstånd. För svenska FN-soldater som deltagit i krig är fallet annorlunda. De kommer från vårt relativt lugna och

stabila samhälle och befinner sig plötsligt mitt i krigshärden. Detta är en anledning till att jag velat undersöka vad som skett med just svenska FN-soldater som befunnit sig i krig. Vi kan då studera vad kriget gör med soldater, utan att direkt i varje fall härleda beteendet till erfarenhet av förtryck etc, hos andra länders soldater. Att jag bl a valt att undersöka den svenska FN-insatsen i Kongo³ har flera orsaker. Dels är detta ett tillfälle när svenska soldater verkligen befann sig i strid. Man blev beskjutet och man sköt tillbaka. Dödsoffer krävdes på bägge sidor. En annan orsak är att den svenska FN-operationen i Kongo är föga vetenskapligt undersökt. De svenska FN-trupperna beskyldes för grymhet och brutalitet⁴ och förre arméchefen Nils Sköld skriver:

”Propagandan ledde också till att många i Sverige fick en vag minnesbild av att det var något skumt med FN-operationen i Kongo. Detta har lett till en tystnad som varit besvärande för dem som ställde upp i de svenska FN-förbanden. Denna inställning har också bidragit till att under de gångna 30 åren har erfarenheterna från ONUC⁵ inte alls bearbetats och analyserats i Sverige.”⁶

Tidigare forskning

Claes Wallenius, psykolog och forskare på Militärhögskolan i Karlstad, skriver:

”...det finns få studier hur människor reagerar *under* en akut stresssituation, däremot många som belyser hur man reagerar *efter*. I militära sammanhang finns det på samma sätt lite systematiserad kunskap om hur soldater presterar *under* en 'skarp' situation, med den exceptionella stress som en sådan oftast medför. De två kunskapskällor som finns är dels stressforskning som huvudsakligen är gjord i laboratoriesammanhang, och som är problematisk att generalisera till verkliga sammanhang, och dels anekdotiska data från krigshistorien (Buckalew, 1990). Allmänt finns alltså förhållandevis lite om hur människor fungerar i livshotande situationer.”⁷

Det finns, mig veterligt, föga forskat kring soldaters brutalisering i krig. Vad som finns dokumenterat är mer konkreta psykiska stressreaktioner, vilka kan leda till psykiska eller psykosomatiska symptom.⁸ Sådana symptom, t ex stridsutmattning, kan givetvis i sin tur tänkas påverka en eventuell brutalisering av soldaten. En studie av soldaters brutalisering i krig, är den amerikanske historieforskaren Christopher R Brownings *Ordinary men*, vilken kommer att refereras till.⁹

*

Något om uppsatsens disposition. Jag kommer inledningsvis att referera forskning kring krig, aggressivitet och människans natur. Därefter beskrivs socialpsykologisk erfarenhet av hur människor fungerar i grupp. Hur påverkas vi av gruppen vad gäller t ex frågor som ansvar och skuld? Efter metoddiskussion och källkritiskt resonemang, redogörs i huvudmomentet för soldaters fungerande under krig. Ett avsnitt berör militärutbildningen. Slutligen analys och diskussion.

Krig och människans natur

Den amerikanske forskaren och psykiatern Jerome Kroll skriver i en forskningsartikel om rasistiska tendenser hos amerikanska vietnamsoldater, att krig har funnits så länge människan har existerat.¹⁰ Detta är en vanlig uppfattning som den amerikanska professorn i krigshistoria Sue Mansfield polemiserar mot i sin bok *The gestalts of war*. Krig är en relativt ung företeelse i mänsklighetens historia, menar Mansfield.¹¹ Hon hänvisar till arkeologisk och antropologisk forskning som visar att människan med all säkerhet har funnits i minst en miljon år. För 200 000 år sedan hade våra förfäder tillverkat vapen, som stenyxor och klubbor. För 35 000 år sedan kastvapen och pilbågar. Tekniskt sett har vi alltså haft möjlighet att föra krig i minst 200 000 år. Såvitt vi vet har dock vapnen endast använts för jakt. Vi har bevis för storskalig och välorganiserad jakt på t ex elefanter, för 100 000 år sedan. Krig som social institution, menar Mansfield, har börjat föras först för ca 13 000 år sedan. Människor har alltså levt med jaktredskap, men utan krig i ca 190 000 år.¹²

Mansfield beskriver också hur det endast är ett fåtal av jordens invånare, mestadels män, som har deltagit i krig som soldater. (Ca en procent av jordens befolkning sedan 1945, beräknar Mansfield.) Under första och andra världskriget var 10-15% av befolkningen soldater. I det gamla bondesamhället var det ovanligt att mer än 1-2% av den manliga befolkningen var sysselsatt med krigande.¹³ Både Mansfield och även Ben Shalit, som var officer och chefspsykolog i det israeliska försvaret, tar upp statistik som tyder på att en majoritet av soldaterna i ett krig aldrig avlossar ett skott mot fienden.¹⁴

Ett annat argument för att krigandet ligger naturligt i människan, är påståendet att alla länder har en krigsmakt. Mao-tse-tung hävdade på sin tid att varje land har en armé, sin egen eller någon annans. Det finns dock länder som inte har något militärt försvar. (Costa Rica avskaffade t ex sin armé 1948.)¹⁵ Om vi nu antar att de länder som saknar armé blev invaderade, eller skaffade egen armé, skulle detta då stödja tesen att kriget ligger i människans natur? Inte nödvändigtvis, har det hävdats. Människan har övervunnit många vanor som tidigare varit allmänt spridda och ansetts naturnödvändiga. T ex slaveriet och människooffren.¹⁶

*

Aggression kan definieras som ”en beteendesequens vars mål är att skada den person den är riktad mot.”¹⁷ Sigmund Freud och Konrad Lorenz ser bägge aggressionen som något nedärvt, biologiskt som finns i människan. Freud talar om aggressiviteten som en drift medan Lorenz ser den som en instinkt. Albert Bandura däremot menar att aggressionen inte kommer inifrån människan. Aggressionen är, menar Bandura, ett socialt inlärt beteende. Genom att studera ”modeller” i vår omgivning lär vi oss ett aggressivt beteende.¹⁸

Hurdant är förhållandet mellan mänsklig aggressivitet och krig? Om det inte kan sägas vara vetenskapligt belagt att kriget som social institution behöver finnas i människans natur, hur är det då med vår aggressivitet och vårt eventuella hämndbehov. Att människan har en potential i sig att kunna begå fruktansvärda handlingar finns det många exempel på i historien: Lidice, Oradour, Song My, Gulag... Filosofiprofessorn Harald

Ofstad refererar en händelse som kan vara av intresse för synen på den mänskliga naturen. Efter atombombningen av Hiroshima sprids ett rykte på sjukhuset där de överlevande vårdas. Japan har också bomben. San Francisco, San Diego och Los Angeles är utplånade. Stämningen på sjukhuset förvandlades genast. De svårast skadade var de lyckligaste.¹⁹

Om det finns någon sanning i denna berättelse, vad säger den oss då om människan? Ligger aggressiviteten, och hämndbehovet, djupt nedärvt i oss eller är det ”bara” ett inlärt beteende? Mansfield menar att Gandhis kampanj för att få ut engelsmännen ur Indien, var ett uttryck för passiv och indirekt aggressivitet.²⁰ Kan aggressiviteten uttryckas, kanaliseras och manifesteras på annat sätt än det rent destruktiva?

IBland hänvisas i forskningen till vissa folkslag (eller s k ”primitiva stammar”), samt enskilda individer, som inte sägs uppvisa något aggressivt beteende. Argumenten förekommer då att detta är fråga om undantag, mutationer, samt individer som i själva verket tränger undan sin aggressivitet.²¹ Dessutom har forskare som antropologen Margaret Mead, som bl a undersökt det fridsamma arapeshfolket, anklagats för att bara se det hon vill se (s k confirmation bias).²²

Aggressionsprocesser

”Kognitiva aggressionsprocesser” innebär att vi genom vårt tänkande tolkar andras beteenden på ett sådant sätt, att vi kommer att handla mer eller mindre aggressivt. Exempel på kognitiva processer som kan förhöja aggressiviteten är att man lägger skulden på offret (”blame the victim”), att man förskjuter eller sprider ansvaret, samt att man avhumaniserar offret.²³

Att ”lägga skulden på offret” kan innebära att man skapar en svart-vit bild av sig själv och motståndaren, där den egna gruppen står för allt gott medan motståndarsidan ses som inkarnationen av det onda. Detta kommer då att rättfärdiga ens egen aggression med motivering att offren har sig själva att skylla.²⁴ Sue Mansfield talar om att manliga soldater i ett krig delar upp kvinnor i ”goda mödrar”, alltså ens egna kvinnor, och ”dåliga horor”, fiendens kvinnor. De goda mödrarna förtjänar att beskyddas, medan de dåliga hororna förtjänar att våldtas.²⁵ Att förskjuta ansvaret är ett beteende som vi känner igen från de nazistiska krigsförbrytarrättegångarna. ”Jag lydde bara order”, var även något löjtnant Calley försvarade sig med efter massakern i Song My.^{26 27} Att sprida ansvaret kan innebära att att den enskilde individen känner sig mindre ansvarig om han befinner sig i en grupp som tillsammans utför handlingen. Avhumanisering, slutligen, innebär att man förnekar fienden alla mänskliga egenskaper, så att han enbart kan behandlas som ett objekt.²⁸ Avhumanisering i sin mest extrema form var nazisternas syn på och behandling av judarna. Det blev till slut inte ens nödvändigt för nazisterna att hata judarna. De blev bara ting.²⁹

Filosofidocenten Giuliano Pontara menar att de allra flesta människor har spärrar gentemot att döda andra människor. Avhumaniseringen är därför, i en krigssituation, viktig för att bryta ner dessa spärrar. Avhumaniseringen, vilken han talar om som en

process, underlättas av att (även) fienden handlar brutalt och våldsamt. Samma process försiggår också hos motståndaren. Avhumaniseringen blir då både en förutsättning för ökat våld och samtidigt en följd av just det ökade våldet. Avhumaniseringen är nödvändig för att skapa vad Pontara kallar ”dugliga soldater”.³⁰

Stanley Milgrams experiment

Vilken roll spelar lydnaden för soldaten under ett krig? Även om soldater tränas till att i en krigssituation lyda order, har den enskilde soldaten ingen absolut skyldighet till orderlydnad. Tvärtom finns en skyldighet för en soldat att bryta mot order som strider mot internationell folkrättslig stadga. Stanley Milgram har dock i sitt klassiska lydnadsexperiment visat att vanliga människor har en benägenhet att lyda, även om det skulle innebära att man tillfogar andra människor lidande. 40 män mellan 20 och 50 år deltog i försöket. Försökspersonerna trodde att de skulle delta i en undersökning om förhållandet mellan inläring och bestraffning. Försökspersonerna skulle ställa frågor till ”eleverna”. Om ”eleven” svarade fel skulle försökspersonen ge honom en stöt. För varje gång eleven svarade fel skulle strömstyrkan öka. ”Eleverna” var dock invigda i testet, vilket försökspersonerna, ”lärarna”, inte visste. Sålunda spelade eleverna rollen av att ta emot stötar.

”Vid 75 volt stönade eleven. Vid 120 beklagade han sig och vid 150 krävde han att få avbryta experimentet. Han fortsatte med sina protester och allt eftersom stötarna blev starkare blev protesterna allt häftigare och mer emotionella. Vid 285 reagerade han med ångestskrik och vid 300 sparkade han i väggen och upphörde att svara på frågorna.

Om ’läraren’ antydde att han någon gång inte ville fortsätta, uppmuntrade experimentledaren honom med en serie uppmaningar och använde så många som behövdes för att få honom att sätta igång igen. Uppmaning 1: Var snäll och fortsätt. Uppmaning 2: Experimentet kräver att ni fortsätter. Uppmaning 3: Det är absolut nödvändigt att ni fortsätter. Uppmaning 4: Ni har inget val, ni måste fortsätta.

Uppmaningarna gjordes alltid i samma ordning: endast när uppmaning 1 var utan verkan fick uppmaning 2 användas. Om ’läraren’ vägrade lyda experimentledaren efter uppmaning 4 avslutades experimentet. Experimentledarens röst var alltid bestämd men inte ovänlig. Serien av uppmaningar började om igen varje gång ’läraren’ visade sig ovillig att lyda order. Om ’läraren’ frågade om eleven kunde lida allvarligt fysiskt, svarade experimentledaren: ’Chockerna kan göra ont men ingen varaktig vävnadsskada uppstår, så var snäll och fortsätt.’ /.../

Ingen av de 40 försökspersonerna avbröt experimentet före chocknivån 300, då offret började att sparka på väggen och upphörde att svara på frågorna. Endast fem av de fyrtio försökspersonerna vägrade att lyda experimentledarens order efter 300-voltsnivån, fyra gav endast en chock därutöver, två avbröt vid 330-voltsnivån, och en vid vardera 345, 360 och 375 volt. Sammanlagt fjorton (35 procent) försökspersoner gjorde motstånd mot experimentledaren.”³¹

Milgram fann att försökspersonerna hade betraktat sig som icke ansvariga för sina handlingar. Viktigt att notera är att försökspersonerna i Milgrams experiment aldrig utsattes för några hotelser (i bemärkelsen att de skulle utsättas för några som helst negativa konsekvenser av sina handlingar). En annan undersökning om lydnad är historieprofessorn Christopher R Brownings studie *Ordinary men*, i vilken han söker orsaker till hur de vanliga tyska männen i Bataljon 101 kunde delta i ”den slutliga lösningen” i Polen. En förklaring, skriver Browning, är att order var order och att ingen i ett sådant politiskt klimat kunde förväntas bryta mot dem. Ordervägran skulle innebära omedelbar avrättning eller att man blev skickad till koncentrationsläger. Förmodligen skulle detta även gälla ens familj. Härför kunde de

tyska soldaterna inte anses vara ansvariga för sina handlingar, hävdades det i rättegång efter rättegång i efterkrigstyskland.³²

Det finns dock ett problem med denna förklaring, menar Browning. Ingen enda försvarsadvokat har i någon av de hundratals efterkrigsrättegångar som varit, kunnat påvisa ett enda fall där vägran att döda civila inneburit något liknande straff. Och det finns, fortsätter Browning, mängder av vittnesmål om män som under ghettouprensningarna i Warszawa vägrat att döda barn eller skjuta på flyende.³³

Salomon Aschs experiment

Hur påverkas individen av den grupp han befinner sig i? Förlustsiffrorna i krig rapporteras vara lägre i grupper med stark sammanhållning.³⁴ Grupper kan också många gånger fungera effektivare än enskilda individer. Det finns emellertid också risker med grupper. Två ofta återgivna socialpsykologiska experiment är Salomon Aschs och Philip Zimbardos forskningsförsök med amerikanska collegestudenter. I Aschs experiment fick grupper om sju till nio manliga studenter i uppgift att bedöma tre linjer på ett kort och avgöra vilken av linjerna som överensstämde i längd med en linje på ett annat kort. Två av de tre linjerna var tydligt kortare eller längre än jämförelselinjen. I varje grupp av studenter fanns bara en ”äkta” försöksperson. De andra hade i förväg uppmanats att ange en felaktig bedömning. Först avgav majoriteten i gruppen sin felaktiga bedömning. Därefter fick den ”äkta” försökspersonen avge sin bedömning. 76 % av försökspersonerna anpassade sig vid ett eller flera tillfällen till majoritetens bedömning. I en kontrollgrupp där inga avsiktliga felbedömningar gjordes var det endast 5% av försöksdeltagarna som gjorde felbedömningar.³⁵

Att följa gruppens/majoritetens åsikt på detta sätt har kallats ett ”konformt beteende”. Faktorer som påverkar hur konformt beteendet blir är:³⁶

- * Individens själv- och kompetensuppfattning. Om individen har en positiv eller negativ syn på sig själv och sin kompetens.
- * Situationen som sådan. Ju mer frustrerande situation, desto mer konformt beteende.
- * Gruppkulturen, t ex enighet rörande normer och värderingar.
- * Den sociala kontrollen i gruppen, ”gruppsycket”. Straff och belöning, uppskattning, möjlighet till avancemang eller risk för uteslutning.

Philip Zimbardos experiment

Philip Zimbardo använde sig i ett experiment av försökspersoner, studenter, som var utvalda på sin psykologiska "normalitet". Slumpvis tilldelades de rollerna av "fångar" och "fångvaktare". Fångarna fick bära vita nattskjortor med nummer på samt löjeväckande hattar på huvudet. Fångvaktarna bar uniformer och spegelglasögon. Egennamn användes aldrig. Experimentet utfördes i en fängesliknande byggnad och var tänkt att pågå under två veckor. Zimbardo tvingades dock avbryta experimentet efter sex dagar. Fångvaktarna hade utvecklats till brutala sadister som steg för steg blivit allt grymmare gentemot fångarna. Fångarna tvingades till förnedrande bestraffningar som att skura toaletter med händerna. De förnekades toalettbesök på nätterna och tvingades att utföra sina behov

i cellerna. Fångarna förvandlades till rädda och undergivna människor, vissa av dem med svåra psykiska symptom.³⁷

Zimbardo analyserade experimentet utifrån teorin om deindividuation, dvs avindividualisering. I en grupp upplever en individ sig som anonym och anser sig inte behöva ansvara för sina handlingar. Zimbardo menar också att deindividuationen leder till att individens förmåga att hantera sin aggressivitet minskar.^{38 39}

Grupptänkande och gruppolarisering

Grupptänkande, "groupthink", kan uppträda i sammansvetsade grupper som t ex fungerat ihop under en längre period. Baron och Byrne beskriver processen.⁴⁰

Faktorer som bidrar till grupptänkande:

- * Hög grad av gruppsammanhållning
- * Isolering gentemot omvärlden avseende information eller påverkan
- * Dynamisk och påverkande ledare
- * Stress på yttre hot

Utvecklandet av grupptänkandet:

- * Känsla av osårbarhet
- * Tron att "vi" har rätt
- * Tendens att ignorera information som talar mot gruppens uppfattning
- * Starkt gruptryck
- * Ringaktning av "dom"-grupper

Dessa faktorer riskerar att leda fram till "mycket dåliga beslut".⁴¹ Angelöw/Jonsson drar slutsatsen att "individuell medvetenhet om fenomenet är det bästa sättet att undvika grupptänkande".⁴²

Gruppolarisering innebär att när man i en grupp har en grundläggande överensstämmelse

i en fråga, kommer gruppen efter diskussion om frågan att inta en extremare position. Socialpsykologisk forskning tyder på att om gruppen från början är konservativ kommer den att bli än mer konservativ. Är den liberal kommer gruppen att förändras till att bli än mer liberal. Dessutom tenderar gruppen som helhet att inta en extremare attityd än de enskilda individerna.^{43 44}

Metod

Denna undersökning bygger på litteraturstudier. Min ursprungliga tanke var att göra intervjuer med f d FN-soldater, företrädesvis Kongo- och/eller Bosniensoldater. Efter samråd med min handledare beslöt jag dock att avstå från detta p g a den forskningsetiska aspekten. Intervjuerna skulle eventuellt kunna väcka upp

traumatiska minnen som inte vore möjliga att hantera/följa upp inom ramen för en C-uppsats.

Jag har framförallt velat undersöka svenska FN-soldaters fungerande i krig. Vissa erfarenheter kommer även att tas med från Vietnamkriget. Jag kommer också att referera till Ben Shalit som bl a använder sig av sina erfarenheter från den israeliska armén. Är det då möjligt att dra paralleller mellan olika krig? Kan man kan bortse från kulturella hänsyn, folkslags historiska erfarenheter, t ex av förtryck, och framförallt sådana faktorer som att alla krig ser olika ut? En avsikt med denna studie är just att undersöka huruvida det finns generella reaktionsmönster hos soldater i krig, oavsett hur kriget ser ut, oavsett kulturell och historisk bakgrund. Därmed inte sagt att dessa faktorer helt skulle sakna inflytande över en soldats fungerande i krig.

Observera också att jag inte gör någon som helst jämförelse på ett moraliskt plan. Jag jämför alltså på intet sätt USA:s enligt min uppfattning djupt orättfärdiga krig i Vietnam, med t ex den svenska FN-insatsen i Bosnien. Vad jag velat undersöka är huruvida det finns gemensamma drag som återkommer i soldaters reaktioner, attityder och handlingar, oavsett om man för skyttegravskrig, ”luftkrig”, motivationen är hög eller låg, kriget är ”rättfärdigt” eller ”orättfärdigt” etc.

*

Ett annat metodproblem är risken att brist på fakta om vissa händelser kan snedvrída urvalet i en studie. Det kan vara så att ”hälsan tiger still”. Att det är övergrepp och ”brutalisering” som uppmärksammas medan hjälpsamheten, medmänskligheten och civilkuraget inte på samma sätt ges plats i litteratur och reportage. Å andra sidan påtalas ibland att det brukar skrivas ”snällt” om FN-soldater. Vad gäller ens ”egna krigare” som riskerar sitt liv för en god sak, medan man själv sitter hemma i värmen, undviker man kanske att nämna ofördelaktigheter. Som tidigare beskrivits innefattar undersökningsområdet i denna studie just krigets brutaliseringseffekter på soldater. Detta innebär inte att soldaters eventuella humanitära handlande i krig är oväsentligt. Vilka erfarenheter och lärdomar kan dras av soldater som behåller sin mänskliga värdighet i krig? Något som dock kräver en undersökning i sig.

Så det källkritiska problemet.⁴⁵ Som Wallenius påtalar är mycket av det material som finns om soldaters psykologiska fungerande i krig, av ”anekdotisk karaktär”. Förvånansvärt lite finns vetenskapligt dokumenterat och analyserat. Har man till exempel tagit hänsyn till minnesförvrängningar i det soldater berättar. Minnesbilder kan konstrueras om i efterhand. Vi lägger till och drar ifrån för att få våra minnesbilder att passa in i vårt tankeschema. Det finns också exempel på så k ”falska barndomsminnen”, då en händelse ”planterats in” hos en människa (”det här var du med om när du var liten”) och sedan personen i detalj säger sig börja minnas händelsen. Hänsyn måste tas till påverkansmekanismer som att vi pratar med andra människor som varit med om samma händelser. Vi jämför, anpassar minnet och lägger till detaljer för att själva förstå en minnesbild bättre. Psykologiprofessorn och minnesforskaren Elisabeth Loftus skriver:

”Minnet bleknar enligt ett talesätt. Men i själva verket växer det. Det som kanske bleknar är den ursprungliga varseblivningen, den faktiska upplevelsen av händelsen. Men varje gång vi erinrar oss en händelse måste vi rekonstruera minnet och därför ändras det för varje gång - färgas av efterföljande händelser, av ökad förståelse, av ett nytt sammanhang, av förslag från andra och av andra människors hågkomster. Allt det som ändrar minnet smälter samman med vår erfarenhet och vi blir säkra på att vi såg eller gjorde det vi minns.”⁴⁶

Vid intervjuer - hur har frågorna ställts? Är berättelser spontana eller har intervjuaren använt sig av ledande frågor? Har man använt bandspelare och har man låtit intervjupersonen läsa igenom och godkänna det skrivna? Experimentella data tyder på att vi, vid omedelbar återgivning efteråt, inte skulle minnas ens ett enkelt tiominuterssamtal tillnärmelsevis korrekt.⁴⁷ Vid nedskrivna minnen, hur långt har det gått mellan händelsen och det nedskrivna? (Dagboksanteckningar t ex görs sällan konsekvent från dag till dag.) Vilket urval har intervjuaren gjort vid redovisning av materialet? Beroendekritik - finns det ideologiska eller ekonomiska intressen hos skribenten som kan innebära att uppgifter blir snedvridna? Tendenskritik - innebär att man tar hänsyn till om allt ”stämmer överens för bra”. Går allt i en riktning för att bekräfta författarens uppfattning? Man säger då att texten är tendentiös.

*

Samtidigt kan vi inte ignorera väsentliga händelser bara för att människor eventuellt minns fel. Vad vi kan göra är att vara kritiska för eventuella felkällor. Större trovärdighet har uppgifter som berättats av olika personer oberoende av varann. (Uppgifterna bör naturligtvis helst inte vara kända genom medierna.) Uppgifter som missgynnar den berättande eller hans ideologiska/ekonomiska intressen bör också ges större trovärdighet. Förstahandsuppgifter framför andrahandsuppgifter. (För varje så kallade uppgift generation en uppgift gått genom minskar trovärdigheten.)

I krigstid sprids propagandalögner för att visa på fiendens grymhet. Är en fiende känd för brutalitet kan man dessutom lätt tillmäla honom ytterligare sådan. Torsten Thurén menar i sin bok ”Orientering i källkritik” att engelsmännens propaganda under första världskriget, att tyskarna tillverkade tvålvärldskriget, att tyskarna tillverkade tvålvärldskriget, sedermera blev verklighet under andra världskriget. Dock har historiedocenten Lennart Lundmark senare hävdade att även detta, att nazisterna gjorde tvålvärldskriget, förmodligen är en myt.⁴⁸ Ett annat

exempel. Hermann Rauschnings starkt nazikritiska bok "Samtal med Hitler", vars fyra första upplagor drogs in i Sverige under kriget, har senare påvisats vara ett falsifikat.⁴⁹ Krigspropaganda var också något som svenskarna, enligt förre arméchefen Nils Sköld, utsattes för i Kongo.⁵⁰

*

En av de böcker jag använt mig av är Claes JB Löfgrens "Fredsknektarna. FN-svenskarna i Kongo 1960-64." Författaren är journalist och tillfrågades ursprungligen om att göra en serie reportage för tidskriften Z om FN-svenskarna i Kongo. Löfgren skriver att han såg rubriker framför sig som "Jag sköt 15 balubas i ryggen" och han värjde sig "instinktivt". Han började forska i ämnet och resultatet blev boken Fredsknektarna. Löfgren säger sig ha intervjuat "ett 20-tal" Kongoveteraner. Hur urvalet av intervjupersoner har gjorts framgår inte av boken. Vi känner inte till huruvida intervjupersonerna känner varandra och därigenom kan ha påverkat varandras minnesbilder. Har de "rekommenderat" varandra? Är de representativa för "kongoveteraner"? Är intervjuerna bandinspelade, nedskrivna direkt eller i efterhand? Löfgren säger sig ha skrivit sin bok med avsikt att berätta, utan att moralisera. Ofta har han också förklaringar och uttrycker förståelse för FN-soldaternas handlande.⁵¹ Däremot kan han moralisera över "förtigandet /på hemmaplan/ av erfarenheterna som skapat mytologin om svenskarnas hemskheter." Och "ämbetsmannasverige med rättsauditörer som metodiskt utreder varför en berusad rustmästare kallat ett högre befäl för gubbjävel, medan svenskarnas dödsskjutningar av flyktingar i balubalägrete inte resulterat i ett enda litet förhör." Löfgren menar också att FN i Kongo fungerade "som ett redskap för den amerikanska utrikespolitiken..."⁵² Detta sistnämnda är alltså en möjlig beroendekritik som kan riktas mot Löfgren.

Nils Sköld menar i sin bok "Med FN i Kongo", att FN-styrkan i allt väsentligt löste sina uppgifter. Det kalla kriget spreds sig inte till Centralafrika, Kongo bibehölls som en enhetlig stat och centralregeringen gavs möjlighet att upprätthålla lag och ordning. Beroendekritik kan även riktas mot Nils Sköld som gammal arméchef med egen erfarenhet från FN-tjänst i Mellanöstern. Möjligen kan boken också sägas vara tendentiöst skriven då den genomgående förhåller sig positiv till svenskarnas insatser. Hur urvalet av uppgiftslämnare gjorts framgår inte heller här.⁵³

"Katastrof- och försvarspsykiatri" av Ulf Otto m fl, är skriven av fyra psykiatriker varav tre har anknytning till försvaret. Claes Wallenius, vars studie av svenska bosniensoldater jag använt mig av, är som tidigare nämnts psykolog på Militärhögskolan i Karlstad.⁵⁴

Den amerikanske advokaten Mark Lanes bok "Inte bara Song My. Amerikaner om kriget i Vietnam.", innehåller intervjuer gjorda med amerikanska soldater under Vietnamkriget. Fyra av de nitton intervjuerna berör träningslägren, militärutbildningen, inför avresan till Vietnam. Det är dessa fyra intervjuer jag kommer att referera till. Samtliga fyra intervjupersoner har fått sin utbildning i marinkåren. Hur urvalet av intervjupersoner har gjorts framgår ej. Ej heller hur många de ursprungligen intervjuade varit. Mark Lane tar i ett företal ställning mot Vietnamkriget - en möjlig beroendekritik. Då tendensen i materialet är negativ till amerikanernas närvaro i Vietnam hade uppgifterna kunnat ges större trovärdighet om Lane varit för kriget. Intervjuerna återges

i formen fråga - svar. Vid ett tillfälle sträcker sig ett svar över tre sidor, utan att någon kommentar kommer in från intervjuaren. Någon form av språklig korrigerings bör här ha gjorts, då svaren är tämligen sammanhängande återgivna. Eventuell bandinspelning av intervjuerna, huruvida de är nedskrivna efter minnet i efterhand etc, framgår ej.

*

Rapporter som figurerat om grövre våldsövergrepp från svenska FN-soldater i Kongo gentemot den inhemska befolkningen kommer jag inte att gå in på, då jag känner mig alltför osäker på hur jag skall hantera källmaterialet. För den intresserade hänvisas till Nils Skölds och Claes JB Löfgrens böcker.⁵⁵

Soldaters fungerande i krig

Jag kommer nu att närmare beskriva människors fungerande i krig och strid. Inledningsvis redogörs för individfaktorer, motiv för FN-tjänstgöring, och hur soldater fungerar under eldgivning. Vidare drogmissbruk bland soldater samt rasistiska och kvinnoförtryckande tendenser. Till sist ett avsnitt om militärutbildningen. Efter varje stycke görs tolkande kommentarer med kursiv stil.

Personlighetens roll

Hitintills har enbart redovisats forskning rörande den ”mänskliga naturen” samt om ”gruppens” beteende. Är vi då inte alla individer med olika genetisk och psykologisk bakgrund? Och borde inte detta påverka vårt beteende i en krigssituation?

Robert Hare, professor i psykologi och förgrundsgestalt inom psykopatiforskningen, beskriver den psykopatiska personligheten på följande sätt: talför och ytlig, självcentrerad och grandios, brist på ånger och skuld, brist på empati, manipulativ och svekfull, impulsiv, spänningssökande, ansvarslös.⁵⁶

Ben Shalit skriver om sina erfarenheter som chefspsykolog och officer i den israeliska armén:

”...när jag gjorde urvalet till specialkommandon eller andra okonventionella uppdrag blev jag ändå medveten om att det ofta var de som formellt kunde sägas uppvisa ’sociopatiska tendenser’ som senare visade sig vara de mest framstående soldaterna.”⁵⁷

Shalit menar att dessa soldater inte får ha alltför starka sociopatiska/psykopatiska drag, men förekomsten av vissa psykopatiska personlighetsdrag kan under rätta omständigheter vara värdefullt. Shalit fortsätter:

” Det kan synas vara ganska riskfyllt att välja ut psykopater till hjältar. Det kan vara tveklaktigt ur vetenskaplig synvinkel och inte helt invändningsfritt från moralisk

ståndpunkt. Den avgörande fråga som återstår är om det är möjligt att utbilda en människa för åtminstone denna viktiga aspekt av heroism.”⁵⁸

Ett problem som Shalit diskuterar är också konflikten som uppstår med militärens krav på orderlydnad.⁵⁹ Vidare refererar Shalit till Watson som rapporterar att soldater i Vietnam som begick grymheter ofta också var de soldater som anmälde sig frivilligt till mycket riskfyllda uppdrag. Det är dessa soldater som dras till de mest riskfyllda positionerna i en armé och också dessa soldater som medaljeras i högre utsträckning än andra soldater. Watson menar att detta är ett sjukligt personlighetsdrag hos dessa soldater och att det är samverkan med omständigheterna som möjliggör beteendet.⁶⁰ Robert Hare diskuterar också möjligheten att använda sig av psykopater för ”farliga uppdrag”. Hare redogör för motsättningen mellan å ena sidan spänningssökandet och oräddheten hos psykopaten och å andra sidan impulsbenägenheten och opålitligheten.⁶¹ Grinker och Spiegel som undersökt engelska bombflygare under andra världskriget för en liknande diskussion.⁶² Otto m fl menar att psykopater som fungerar dåligt i fredstid, kan fungera bra i strid, men att detta är svårt att förutsäga.⁶³ Den psykopatiska personligheten kommer också i en krigssituation att få svårt att anpassa sig till gruppen och därför hamna utanför gemenskapen.⁶⁴

Ett annat, men kanske inte nödvändigtvis motstridigt synsätt, är att vi alla har en potential till psykopatiskt handlande inom oss. I pressade situationer går vi tillbaka i vår psykologiska utveckling och börjar fungera på en tidigare, mer primitiv funktionsnivå. Beroende på hur starkt yttre tryck vi utsätts för och vilken grundtrygghet vi har inom oss, kommer detta att samverka till att vi kan hamna i ett ”psykopatbeteende”. Nygaard Jensen som företräder denna uppfattning skriver:

”Den psykopatiska reaktionen är det ögonblick och den period i vårt liv när vi tänker, känner och handlar psykopatiskt/.../Det är den tidpunkt, då vi uppför oss som ett barn i begynnande trotsålder men med alla den vuxna personens krafter och möjligheter till handling. Den som inte har krafter och mod att möta sin egen möjlighet till psykopatisk reaktion, bör inte syssla med diagnostisering och behandling av psykopati.”⁶⁵

*

Otto m fl menar att en neurotisk personlighet som tidigare besvärats av symptom som ångest, depressivitet och lättare fobier, kan klara sig bättre i krig än vad som tidigare antagits. De erfarenheter personen har av att kunna hantera sina symptom kan han ha nytta av i en krigssituation. En mer stabil personlighet har inte utvecklat psykiska försvar för att skydda mot påfrestningar på samma sätt.⁶⁶

”Den psykiatriska stridsreaktionen”, alltså en akut psykisk stressreaktion, kan emellertid framkallas hos alla individer, oavsett personlighetstyp.⁶⁷ Därför är ”individens beteende i stridssituationer mer beroende av den traumatiska situationen än av olika personlighetsvariabler.”⁶⁸ Talesättet ”every man has his breaking point” innebär just att vem som helst kan drabbas förutsatt att man utsätts för tillräckligt starka och långvariga påfrestningar. Personliga förutsättningar och tidigare erfarenheter inverkar dock.⁶⁹

*

Vilka motiv har de svenska soldater som deltar i FN-styrkor utomlands? Wallenius skriver i sin studie av svenska FN-soldater i Bosnien:

”Många uppger att de sökt FN-tjänst till stor del på grund av äventyrlusta. Några hade även i andra sammanhang sökt sig till ’häftiga’ eller riskfyllda aktiviteter. Men också nere i Bosnien ville man vara med om dramatiska händelser, dock bara till en viss gräns. Situationerna skulle vara ’lagom’ hotfulla. Även här fanns det en benägenhet att söka sig till ’häftiga’ situationer eller beklaga sig över uteblivna sådana. Det fanns en nyfikenhet, snarare än rädsla, inför livshotande fara. En del menade att man gärna ville ha något ’häftigt’ att berätta vid hemkomst.”⁷⁰

Det förekom i Wallenius studie att soldater uppgav humanitära skäl till att de sökt FN-tjänst.⁷¹ Studier av svensk FN-personal i Libanon och på Cypern refererade av Otto tyder dock på att ”idealitet i djupare mening torde endast undantagsvis vara orsak till att man söker sig till tjänstgöring av denna karaktär”.⁷²

De av Otto refererade studierna tyder också på att då tjänstgöringen blir monoton, vilket ofta inträffar, uppfattas detta av soldaterna som påfrestande:

”...många av dem, som söker utlandstjänstgöring störs av monotona sysselsättningar och har sökt sig ut i världen för att få omväxling, vidga sina vyer och kanske också få uppleva engagemang och spänning som vardagen hemma ej ger dem.”⁷³

I en senare studie från Libanon uppgav ”en stor andel av personalen...att tjänsten var monoton, och att arbetsuppgifterna var för få och okvalificerade.”⁷⁴

En soldat uttalar sig i Wallenius studie: ”Inställningen på plutonen var att ’fan också, vi har nästan inte varit med om nånting, kan det inte hända nånting nu?’.”⁷⁵

Har den ideologiska motivationen betydelse för hur välfungerande man är som soldat? Ben Shalit menar att mycket ansträngning läggs på att övertyga soldater om att de slåss för en god sak. Shalit menar dock att detta oftast är oväsentligt för förmågan att strida. Allt som behövs är att soldaten uppfattar motsidans trupper som ett hot mot sin egen eller sina kamraters säkerhet. Något sorts ideologiskt stöd är inte nödvändigt för att soldaten skall uppfatta motparten som ”fiender”.⁷⁶

Kommentar: Även om huvudmotivet för FN-soldaten i dessa undersökningar ger intryck av att vara äventyr och spänningssökande, skulle även andra motiv, som idealitet, kunna tänkas spela in i högre eller mindre grad. Flera olika motiv kan finnas sida vid sida inom en och samma soldat. Tex 70% spänningssökande, 20% idealitet, 10% ekonomiska motiv.⁷⁷ Är motiven för ens engagemang i krig väsentliga för eventuell brutalisering av soldaten? Brutaliseras en soldat som krigar för höga etiska ideal mindre än tex de som krigar för pengar? Jag återkommer till denna fråga i slutanalysen.

Eldgivning

Hur fungerar då soldaterna under beskjutning? Citaten nedan är när ej annat anges hämtade från Wallenius studie av bosniensoldater som befunnit sig i strid:

”...Sen elda vi på ganska så kraftfullt...Det var ett av mitt livs skönaste stunder, att få ge tillbaks och få skjuta så mycket. Det kan låta lite sjukt och jag hör det själv när jag säger det nu. Men om jag sätter mig tillbaks till den situation där jag befann mig i då, det är en otrolig känsla att få skjuta tillbaks, att få slippa bara ta emot hela tiden....”

”På ett vis så ville man att man skulle bli påskjuten så man fick skjuta tillbaka, på nåt sjukt vis.”

Wallenius skriver att när FN-soldaten blir utsatt för provokationer från civilbefolkningen och stridande parter, förväntas han vara diplomatisk och detta gör att FN-soldaten samlar på sig aggressivitet. En aggressivitet han kan agera ut när han får ”skjuta tillbaka”. Den känsla han då kan uppleva beskrivs av Wallenius som ”euforisk”.

Otto m fl menar, liksom Wallenius, att FN-soldaten inte får utlopp för sin aggressivitet på ett normalt sätt genom strid. Detta innebär att han riskerar att tappa kontrollen över sig själv. Han måste hålla tillbaka sin kamp- och flyktreaktion och får därmed en ökad benägenhet till aggression inför provokationer.⁷⁸

Wallenius skriver:

”Vid de tillfällen som den intervjuade var med om att besvara elden upplevdes detta som spänningsreducerande, i flera fall till och med lustfyllt. I några fall ville man efter en beskjutning återvända för att ta revansch. Här synes behovet att få utlopp för sin aggressivitet ha dominerat.

Det var också efter incidenter med besvarad eld påfallande hög stämning i gruppen efteråt, något som kan ses som en spänningsreduktion. Det framkommer i intervjumaterialet väldigt lite av efterföljande moraliska grubblerier kring att ha besvarat elden.”

*

”...Det var skönt att ha gjort det, på sätt och vis. Att få besvara elden också. På något sätt så var det en slags oskuld som sprack...”⁷⁹

Eldgivning i strid kan ibland ses uttryckt i sexuella termer. Ben Shalit beskriver en strid han deltog i med uppgift att som militärpsykolog studera händelseförloppet:

”Till höger om mig var en kulspruta uppmonterad. Skytten, i normala fall kock, sköt vilt med ett ansiktsuttryck som jag inte kan beskriva som annat än ett saligt leende. Han kände sig upplivad av att få krama avtryckaren, att höra kulsprutan knattra, att se spårlyusprojektilerna fräsa in mot den mörka stranden. Det slog mig då, och jag har senare fått det bekräftat av honom och av många andra, att det skänker en enorm

tillfredsställelse att kröka fingret kring avtryckaren och skicka iväg en skur av kulor. Det är stridens njutning, inte som den intellektuella njutningen i form av planering, ett taktiskt och strategiskt schackspel, utan som ursprunglig aggression, som befrielse, som orgasm... Att bli skjuten är inget nöje, men att vara i stånd att skjuta tycks ge de flesta människor en känsla av stor tillfredsställelse och befrielse. Till en del är detta en respons på att spänningen utlöses, men det tycks i stor utsträckning vara tillfredsställande i sig självt.”⁸⁰

Wallenius beskriver också vad han kallar ett ”osårbarhetstänkande” hos svenska bosniensoldater. Att man ställer sig upp för att fotografera under beskjutning, att man inte bär hjälm när så hade varit befogat, att man inte alltid sökt skydd vid beskjutning... Wallenius menar att detta osårbarhetstänkande är ett generellt fenomen, framförallt bland unga män.⁸¹

Från Vietnamkriget rapporteras att så gott som samtliga soldater efter Song My massakern upplevde upprymdhet och en intensiv känsla av tillfredsställelse omedelbart efter massakern. Mansfield tolkar detta som att en spänningsreduktion har inträffat. Hon menar också att de amerikanska soldaterna från att ha upplevt sig maktlösa och under hög spänningsnivå, i och med massakern återtog kontrollen över sin omvärld. Reaktionerna är förståeliga, om än inte ur moralisk synvinkel, så ur fysiologiskt och psykologiskt perspektiv, skriver Mansfield.^{82 83}

En annan möjlig förklaring är att människor, åtminstone temporärt, kan må bra av att få hämnas, att få ge igen. Från en forskningsartikel om soldaters reaktioner efter vietnamkriget berättar en amerikansk soldat, efter att först ha beskrivit vad vietnameserna gjort med hans kamrater: ”I got to the point where I started to get a kick out of killing...After seeing what they do to someone you are on line with.” Och en annan soldat: ”The first instant that it happened it was like a flow of adrenalin or whatever, I felt great.” Känslan varar dock inte länge. Samma soldat fortsätter: ”It gradually sank in and made me sick. And the next day I found out the kid was only 14 and that did not help.” En tredje soldat beskriver sina känslor efter att ha dödat på liknande sätt: ”I first felt great. Later it hit me and the effect was one of depression, one of a nonfuture, discontent.”⁸⁴

Kommentar: Vi bör ha i åtanke som tidigare refererats att de flesta soldater i krig, och detta gäller även moderna krig, överhuvudtaget aldrig avlossar ett skott mot fienden. De svenska bosniensoldaterna är inget tvärsnitt av svenska män. De har frivilligt sökt till FN-tjänst och de av Wallenius intervjuade (30 st) har valts ut därför att de varit under beskjutning eller hot om beskjutning. Att soldaterna inte uppvisar några ”moraliska grubblerier” kring att ha skjutit skarpt på andra människor kan tolkas på olika sätt. Att de lider brist på empati; att de ännu inte tagit till sig det som hänt, reaktionerna kanske kommer långt senare; att de helt enkelt inte anser det finnas något moraliskt problematiskt i det skedda...

Värt att observera är att det ”osårbarhetstänkande” som de svenska FN-soldaterna uppvisar anges som ett kriterium för utvecklande av s k ”grupptänkande”.

En viktig uppgift som refererats från Song My massakern är att även där fanns det, även om de var få, soldater som vägrade delta.⁸⁵

Droger

Otto m fl skriver att de allra flesta svenska FN-soldater ökar sin alkoholkonsumtion under sin tjänstgöringstid. Även tobakskonsumtionen ökar. Otto menar att en anledning kan vara att alkoholen minskar den frustration FN-soldaten känner över att inte få ”ge igen”. FN-soldaten måste som tidigare nämnts hämma sin kamp- och flyktreaktion, vilket leder till uppdämda känslor.⁸⁶ Carlström anger monotonin i tjänstgöringen som en möjlig förklaring till den ökade alkoholkonsumtionen.⁸⁷ Andersson anger från Bosnien stressreaktion efter beskjutning som en orsak till alkoholmissbruk: ”Under de tidiga morgontimmarna kom reaktionen. Tre personer hade, trots det allvarliga läget, supit sig berusade.”^{88 89}

Eventuellt narkotikabruk bland svenska FN-soldater finns inte omnämnt i den litteratur jag har tagit del av. Däremot finns uppgifter om narkotikamissbruk bland amerikanska soldater i Korea- och Vietnamkriget.⁹⁰

Kommentar: Alkohol och narkotika använt i krigssituationer kan också tänkas höja toleransen för (oberättigat) våld gentemot fienden. Det kan samtidigt tänkas dämpa eventuella skuld känslor och ”moraliska grubblerier”. Dessutom kan det tänkas hålla tillbaka ångest och rädsla.

Rasistiska tendenser

Ben Shalit refererar till Stouffer som i en studie av amerikanska soldater under andra världskriget fann att deras hat mot japanerna var större än deras hat mot tyskar och italienare.⁹¹ Hade atombomben fällts över Tyskland, istället för Japan, om så hade varit nödvändigt? frågar Shalit.⁹² Jerome Kroll, som undersökt amerikanska soldater som begått övergrepp i Vietnam, fann att svarta vietnamsoldater begick färre och mindre grova övergrepp mot vietnameser, än vad vita vietnamsoldater gjorde.⁹³

Är det så att människor blir mer rasistiska i en krigssituation? Uppgifter om rasism från svenska FN-soldater i Kongo refereras på ett flertal ställen i Löfgrens intervjubok med kongosoldater. Citat från tre olika FN-soldater:

”...när jag var i Kongo kände jag ett hat mot negrer.”⁹⁴

”Nu sedan jeunessen satte igång sina anfall så går många svenskar och hatar alla svarta som pesten. Dom drar alla över en kam och kallar dem apor och yxdjävlar.” (Dagboksanteckning)⁹⁵

”Först tyckte jag det var otäckt när jag hörde svenskar säga apdjävel eller negerhanne. Sedan vart man hjärntvättad och tyckte nästan att negrerna såg ut som apor...”⁹⁶

Löfgren skriver om svenskarnas syn på och behandling av den inhemska befolkningen i Kongo:

”...de blev föraktfulla, kallade dem för apor, sotluckor, yxor och trumpeter, låg med deras kvinnor för struntsummor och spottade på karlarna.”⁹⁷

Ragnar Skanåker uttalar sig i Göteborgs Tidningen:

”Jag såg svenska FN-soldater i Kongo som bar sig åt mot kongoleserna som de tyska nazisterna bar sig åt mot judarna i andra världskriget./.../ Krigshandlingarna förvandlade annars hyggliga pojkar till rasistiska bestar. Det går inte att beskriva.”⁹⁸

Stabsfotografen Gert Gustafsson i Dagens Nyheter:

”Efter två månader var man rasist. Man såg de svarta som djur.”⁹⁹

Kommentar: En möjlig tolkning är att människor som upplever ett yttre hot - svenskarna hade i Kongo utsatts för kraftigt våld - sluter sig samman och förlägger sina egna inbördes konflikter hos ”de andra”. Ett svart-vit tänkande uppstår. (Ringaktning av ’dom-grupper’, är ett kriterium för utvecklande av grupptänkande.) Man kan också tänka sig att detta lyfter fram en eventuell underliggande, latent, rasism i människor.

En annan möjlig tolkning som skulle kunna ses i kombination med ovanstående, men också eventuellt fristående, är följande. För att klara av att skjuta på andra människor tvingas soldaten att göra dem till objekt, han avhumaniserar dem (jfr kognitiva aggressionsprocesser). Han kallar dem t ex inte för deras verkliga namn utan använder sig av tillmälen, ”öknamn”. Detta skulle då vara nödvändigt för eller i varje fall underlätta för att en soldat skall kunna döda andra människor. Dessutom vet vi inte hur rasistiska soldaterna var innan de kom till Kongo. Ytterligare en viktig aspekt: Förekom det att soldater inte drogs med i den rasistiska jargongen och handlandet? Hur vanligt var detta? Om man själv uttryckt sig föraktfullt kan det tänkas att man vill generalisera detta till att gälla alla, för att därigenom känna sig mindre ansvarig. (Jfr kognitiva aggressionsprocesser - sprida ansvaret.) Jämför även Gert Gustavssons användning av pronominet ’man’. Vidare är Ragnar Skanåkers uttalande en tolkning/värdering. (Vilka de konkreta observationerna är framgår inte av

intervjun.) Tidsaspekten är också en möjlig felkälla. Lång tid har gått och minnesförvrängningar kan ha skett.

En faktor som kan tänkas inverka på eventuellt rasistiskt beteende är hur djupgående kunskap man har om den konflikt som pågår. Vad vet FN-soldaten om den inhemska befolkningens levnadssätt och historia och varför det överhuvudtaget pågår ett krig? Löfgren uttrycker sig något raljerande över mediernas rapportering om Kongokonflikten: ”Anfallande infödingar finns ju alltid där den vite mannen drar fram i gudsförgätna trakter.”¹⁰⁰ Fanns en liknande kolonial inställning hos soldaterna? Hur djupgående kunskap har senare FN-soldater haft om de konflikter som pågått, som i Libanon och Bosnien?

Kvinnoförtryckande tendenser

Uppgifter av flera FN-svenskar i Löfgrens intervjubok, tyder på att svenska FN-soldater har använt sig av prostituerade under FN-tjänstgöring:

”Redan första kvällen, i går kväll alltså för tredje flightens del, var det långa köer på bordellerna i E’ville och killarna fick inte se flickorna i ljuset, utan bara spänna på en okänd flicka som för dem bara var neger och kropp.” (Dagboksanteckning)¹⁰¹

”Horbarerna fick mycket att göra när FN kom dit. Redan när vi kom ner så såg man småungar som var lite ljusare i hyn och när man frågade vad dom hette så kunde modern svara ’Lennart efter pappa’...”¹⁰²

”Det gick ju inte att föreställa sig det som skulle hända: från en tillvaro där man efter vaktjänst fraktas med lastbil till en swimmingpool, går ut och dansar, raggas brudar, går till prostituerade eller super, en behaglig tillvaro i FN-uniform till att vi plötsligt har 45 000 flyktingar kring vår camp...”¹⁰³

Löfgren skriver:

”De svenska soldaterna fick erbjudanden om att ligga med flickor i de mest skilda åldrar. Betalningen varierade från pengar till mat. Ett ligg kostade ungefär en femma i svenska kronor och själva akten utfördes oftast utomhus eftersom soldaterna inte hade egna rum. Men ibland kunde en hel villa dela på några flickor...”¹⁰⁴

I DN-artiklar av Wilhelm Agrell och Per Jönsson refereras uppgifter om hur FN-personal i Bosnien använt sig av prostituerade kvinnor. Jönsson talar om ”FN-personalens sexuella övergrepp mot muslimska kvinnor...”¹⁰⁵ Huruvida detta även innefattar svenska FN-soldater framgår inte av artiklarna. I Expressen 970105 återges uppgifter om att svenska FN-soldater i Bosnien skall ha använt sig av prostituerade.

Uppgifter om sadistiska våldtäkter av amerikanska soldater gentemot vietnamesiska kvinnor finns refererade i Mark Lane.¹⁰⁶ Från Kongo finns inga uppgifter om att svenska soldater skulle ha våldtagit kvinnor.¹⁰⁷

Kommentar: Ett flertal undersökningar visar att kvinnor tar allvarlig fysisk och psykisk skada av att prostituera sig.¹⁰⁸ Att använda sig av prostituerade kan alltså tolkas som en brutaliseringseffekt, en okänslighet inför lidande. Om vi för resonemangets skull förutsätter att uppgifterna om att FN-personal använt sig av prostituerade är sanna - och att det inte handlar om enstaka undantag - hur skall man förklara detta? Några frågor är då väsentliga. Använde de sig av prostituerade även i Sverige? Hade de använt sig av prostituerade även om det inte varit en krigssituation de befunnit sig i? Alltså om de t ex befunnit sig i landet på semester? Har det således med kriget och soldatrollen att göra att de går till prostituerade? Mansfield talar som tidigare omnämnts om att män i krig kan dela upp kvinnor i ”goda mödrar”, de egna kvinnorna, och ”dåliga horor”, fiendens kvinnor. Säkert sker den här uppdelningen även i fredstid, men i ett krig förstärks svart-vit tänkandet, vi-och-dom. ”Sotluckor”, kallade kongosvenskarna de inhemska kvinnorna...

Militärutbildning

Några citat från amerikanska marinkårssoldater om deras militärutbildning inför avresan till Vietnam:

”In basic training I felt wonderful. I felt physically perfect, mentally alert....Naturally there was a certain amount of brainwashing that goes through basic. They would constantly pound it into you that you have to kill to survive. You know, you are going to Vietnam and you are going to fight a war and all you are going to do is kill, kill, kill, kill.”¹⁰⁹

”Man får bara gå på toaletten tre gånger om dagen, och man går inte när man själv behöver, man går när man får order. Det enda man hörde hela dagarna var ordet ’Döda’. Det där ordet, ’Döda, döda, döda’ hamrades in i en.”¹¹⁰

”Fråga: Hur var utbildningen?

Svar: I Paris Island fick vi aldrig vara ensamma. Vi måste stanna i förläggningen hela dagarna, om vi inte hade en underofficer med oss, och det var ett helvete. Vi fick inte öppna våra brev förrän klockan nio, och vi måste öppna dem inför en underofficer, och vi jagades hela tiden och fick springa omkring och sjunga om att döda apor och vietcong, och när vi skulle äta gick vi till matsalen och där måste vi vråla ”döda” tre gånger så högt vi kunde innan vi fick sätta oss. Om vi inte skrek tillräckligt högt fick vi ställa upp och öva och säga: ”Det här är för de smutsiga skurkarna i Vietnam”, och sådant. Armsträckningar och annan gymnastik.

Fråga: Vad var det för sång ni fick sjunga?

Svar: Det var en sådan sång som fallskärmsjägarna brukar sjunga. Vi brukade springa runt och säga: ”VC, VC, döda, döda, döda! Måste döda, måste döda, därför att det är kul, därför att det är kul.”

Fråga: Därför att det är kul?”

Svar: Ja, det var vad vi måste säga.

Fråga: Måste ni säga andra, liknande saker?

Svar: Vi hade en bön på väggen. Den finns i alla baracker. Det är en bön om krig. Varje kväll innan vi lade oss, måste vi be den bönen, be att det alltid skulle finnas ett krig, så att marinkåren alltid hade något att göra, eftersom det var vad den var till för, att slåss.”¹¹¹

”Vi övade bajonettstrid i lägret, varje dag, och vi måste skrika ”Döda!” när vi stack bajonetten i dockan. Sedan måste vi ge oss på dockan med gevärskolven och sticka bajonetten i den. Vi måste kalla de där dockorna ”Ditt smutsiga svin! Snedöga!” Kan ni tro det? Vi fick stå där och skrika åt en docka. Det verkar snurrit nu, men den gången verkade det normalt. Vi kallade dem för V.C., charlie, apa, snedöga eller plattskalle. Men vi fick inte kalla dem för vietnameser.”¹¹²

”Man talade om för oss att armén var skit, att de enda som var värda något var marinsoldaterna. Man gjorde en verklig ansträngning att utveckla en känsla att vi var elitdödare. Och under hela utbildningen underströk man att vietnameserna var som djur. De är inte människor, sa man. Vi kunde göra vad vi ville med dem, när vi kom dit. Vi kunde döda en och skära honom i bitar. De var bara djur. /.../ Sergeanterna kallade dem alltid för apor eller svartskallar. De kallade dem aldrig för vietnameser. En rekryt

kallade dem en gång för vietnameser, och sergeanten talade om för honom att han var en 'satans förbannad apälskare'." ¹¹³

"Jag minns vad min instruktör sa i utbildningslägret. 'Ni skall utkämpa ett krig, ni skall slåss mot de där smutsiga, stinkande, snedögda aporna i Vietnam. Och ni skall slåss mot dem för att ni inte vill ha de där smutsiga, små röda, stinkande aporna här i Förenta Staterna, för att våldta era systrar...' " ¹¹⁴

"Fråga: Finns det andra detaljer beträffande utbildningen som ni tycker bör nämnas?
Svar: Det var en sak som hände under vinterutbildningen. Det fanns en underofficer där och han höll en liten vit kanin i handen och klappade den. Alla tittade på och undrade vad han tänkte göra med den. Han sade: 'Ni måste lära er hur ni gör fotvärmare, om ni skall klara er i kylan.' Jag vet inte vad vinterutbildningen tjänade till. Han tog kaninen och vred nacken av den och flådde den sedan medan vi tittade på. Vi utsattes hela tiden för liknande brutalitet." ^{115 116}

*

Under utbildning av svenska värnpliktiga förekommer s k "jägarsånger". Sånger som glorifierar krig och dödande. På K3 i Karlsborg 1991-92, sjöngs t ex följande vid upprepade tillfällen:

"Helikoptern den skall ta oss till ett annat land/ I Tensta där som bonden plöjde åkern där bor nu ett annat folk, så då tar jag fram min stora dolk, stora dolk./ Glory, Glory svarta skalle, jag skall skära av din balle, sparka in din svarta skalle och dränka dig i bensin, ditt blattesvin."

Enligt uppgiftslämnaren sjöngs även en sång med innehållet: "ryska barn skall bli utan far, våldta deras horor och mörda deras barn." ¹¹⁷ Sångerna sjöngs medan man marscherade och syftet var att bryta monotonin. Uppgiftslämnaren menar att sångerna var "parodiska", ett sätt att "karikera krigsfilmer". Sångerna var officiellt förbjudna sedan en tidning uppmärksammat det hela något år tidigare. Befälen accepterade dock sångerna så länge de inte sjöngs i "tättbebyggda områden". ¹¹⁸

Vid KA1 i Vaxholm, 1989-90, sjöngs i den s k plutonssången, om att döda "alla röda svin". (Svin rimmade på automatkarbin.) Det fanns även en mer "inofficiell" plutonssång där uppgiftslämnaren inte minns texten. Innan landstigningar dunkande de värnpliktiga soldaterna gevärskolvorna i durken och skrek "döda, döda, döda". Syftet var att skapa samhörighet samt att få igång adrenalintillströmningen. ¹¹⁹

Från tolkskolan har beskrivits hur man under träning av förhör, misshandlat och förnedrat svenska attackdykare som bl a tvingats stå med huva över ansiktet och förhindrats att gå på toaletten. Förhören pågick i flera dygn och metoderna sades, när de uppmärksammades av medierna, ha använts under flera år. Syftet var att träna tolkar och attackdykare i hårda förhörsmetoder. ¹²⁰

Kommentar: En risk när man återger uppgifter som ovan är att det kan vara skrönor och vandringsägner. Samtliga citat från marinkårsutbildningen, utom det inledande, är hämtade från Mark Lanes till Vietnamkriget starkt kritiska bok "Inte

bara Song My. Amerikaner om kriget i Vietnam." En bok fylld av berättelser om grova övergrepp på vietnamesiska män, kvinnor och barn. Övergrepp från vietnameser gentemot amerikanska soldater skildras inte. De intervjuade i Lanes bok är dock namngivna, deras utbildningsplats anges och de säger sig själva ha varit med om det inträffade.

Vilket syfte kan de från marinkåren beskrivna utbildningsmetoderna sägas ha? Avhumaniseringsaspekten synes här uppenbar. De amerikanska soldaterna förbjöds att kalla vietnameserna för vietnameser.¹²¹ Tillvänjning vid våld och att bryta ner spärrear kan också tänkas samverka som orsaksfaktorer. Extrem orderlydnad och elittänkande är annat man kan urskilja ur materialet.

Vad gäller de svenska uppgifterna om jägarsånger, kan den "parodiska" aspekten, att efterlikna vad man sett i amerikanska krigsfilmer, vara en tänkbar förklaring. Även här kan dock avhumaniseringsaspekten och tillvänjningen vid våld, vara en möjlig tolkning. Också svenska värnpliktiga lär sig att döda på olika sätt, även om Sverige inte befinner sig i krig.

Uppgifterna från tolkskolan om förhørsövningarna som "spårade ur", är intressanta relaterade till Philip Zimbardos tidigare refererade experiment med "fångar" och "fångvaktare"...

Avslutande analys och diskussion

En engelsk präst lär inför de allierades invasion av Normandie 1944 ha yttrat följande när han välsignade trupperna:

"Hur älskar en soldat sin fiende? Jag svarar att det sker på detta sätt - genom att döda måttligt och med en känsla av skuld och sorg, en skuld som du delar med mannen som faller för din hand."¹²²

*

Ett centralt begrepp i denna studie har varit avhumanisering. Avhumanisering kan förklaras så, att man förnekas motståndaren allt fler mänskliga egenskaper, till dess att man i förlängningen kan betrakta honom som en icke-mänsklig varelse.

Avhumaniseringen har beskrivits som en följd av kriget. Soldaten lever, åtminstone periodvis, i ett spänningstillstånd. Han ser sina kamrater bli dödade och lemlästade. Steget till att betrakta motståndaren, "fienden", som djurisk, en person utan mänskliga känslor och värden, är inte långt.

Samtidigt har avhumaniseringen också beskrivits som en förutsättning för kriget. De allra flesta människor har spärrear gentemot att döda andra människor. Idealet för vad man skulle kunna kalla en "etisk krigare", vore kanske en soldat som med tårar i ögonen avlossade sina skott mot fienden. Medveten om att han skadar och kanske t o m dödar en annan människa. Men ändå med insikten om att detta dödande i vissa

lägen kan vara nödvändigt. För att besegra en Hitler... I kamp för ett förtryckt folks frihet...

Problemet är dock om denne etiske krigare, med Giuliano Pontaras ord, vore en ”duglig soldat”. Pontara menar alltså att de spärrar vi har mot att döda andra människor, måste brytas ner. Vad händer om vi börjar tänka oss in i andra sidor hos motparten, sidor som också är ”fienden”. En familjefar, en fotbollsspelare, en kollega... Den som förfaller till moraliska grubblerier i kriget blir på sin höjd en tveksam soldat. Och en tveksam soldat är ingen god krigare.¹²³ Sålunda blir avhumaniseringen på samma gång en följd av kriget och en förutsättning för kriget. Hos motståndaren försiggår samma process och ju brutalare motståndaren handlar, desto mer förstärks avhumaniseringen. Pontara menar att processen sker oavsett om motiven för kriget är ”goda” eller ”dåliga”.¹²⁴

När svenska FN-soldater i Kongo kallar stridande motpart för diverse tillmälen, som tidigare beskrivits, kan detta ses som tecken på avhumanisering. Dels som en följd av kriget. Svenska soldater hade dödats och misshandlats svårt i strid. Men kanske också som en förutsättning för att kunna döda andra människor. En möjlig tolkning är att en underliggande rasism kommer upp till ytan hos soldaterna, något som underlättar avhumaniseringen.

Avhumaniseringen kan också ses som en möjlig förklaring till uppgifterna att svenska FN-soldater i Kongo skall ha använt sig av prostituerade. Huruvida detta är något specifikt för soldater i krig, kan diskuteras. Kanske avhumaniserar även mannen som i fredstid går till prostituerade dessa. Kriget - och den därtill hörande extrema uppdelningen i vi-och-dom - kan emellertid tänkas förstärka eventuellt underliggande kvinnoföraktande tendenser hos soldater. Jämför Mansfields förklaring att män i krig delar upp kvinnor i ”horor” och ”madonnor”. Vi vet att kvinnor som deltar i prostitution tar allvarlig skada av detta. Användande av prostituerade i krig kan tänkas ses som ett tecken på okänslighet inför lidande, alltså en brutaliseringseffekt av kriget. Detta förutsatt att det är vanligare att män använder sig av prostituerade i krig, än i andra jämförbara situationer.

I de exempel från militärutbildning som getts har förekommit tydliga exempel på avhumanisering. Som att amerikanska vietnamsoldater tvingats att kalla motståndaren diverse djuriska namn. Brutaliteten mot djur som beskrivs på ett ställe, kan tänkas vara ett sätt att bryta ner spärrar mot dödande. En annan möjlig tolkning är givetvis också att det är nödvändigt för soldatens överlevnad i vissa lägen, att kunna döda djur. Slaktande kan emellertid utföras på olika sätt, och den ena förklaringen behöver inte utesluta den andra.

Uppgifterna från svensk militärutbildning kan även de tolkas som ett sätt att bryta ner spärrar mot dödande. I de skåp sångerna förekommer tydliga tecken på avhumanisering. Detta bör dock inte övertolkas. Kanske är det enbart något som skapar grupp gemenskap och bryter monotonin. Kanske finns det en viss humoristisk underton i en del av sångerna, vilket knappast kan tänkas ha funnits i de amerikanska vietnamsoldaternas sånger. Det verkar inte heller vara befälen som initierat sångerna, enligt mina uppgiftslämnare, även om sångerna har ”accepterats” av befälen.

Å andra sidan lär sig även svenska soldater att döda på olika sätt. T ex med kniv. Mot denna bakgrund kan sångerna (också) ses som en tillvänjning till dödandet. Kanske ett

sätt att hantera det man egentligen tränas till. Kanske ett sätt att upprätthålla fiendebilden inom sig. Och då är vi tillbaka vid avhumaniseringen. Hypotetiskt kan man spekulera i om svenska militära försvaret i händelse av en kris- eller krigssituation, skulle bli tvunget att trappa upp avhumaniseringen under militärutbildningen.

Är det verkligen nödvändigt att bryta ner spärrar innan man skickar ut människor i krig? Sker inte brutaliseringen bara av att man befinner sig med dödandet runtomkring sig? Man kan, återigen hypotetiskt, tänka sig att så skulle vara fallet. Det skulle bara ta något längre tid. Och tid har man inte alltid på sig i krig...

*

Att människor i krig upplever spänningsreduktion och lustkänslor av att skjuta skarpt på andra människor kan tolkas som en brutaliseringseffekt. En brutalisering som kan tänkas bero på att man befunnit sig under extrem stress under lång tid, ibland med inslag av upprepade trauman.¹²⁵ Att befinna sig under ett hot man inte kan se, utan enbart passivt ana är, enligt Shalit, den värsta formen av stress.¹²⁶ Shalit skriver också att de som begår övergrepp i krig oftast är soldater i underhållstjänst. Detta beror inte på att frontsoldaterna skulle ha ”högre kvalitet”, utan på att underhållstrupperna inte får utlopp för sin aggression (Shalit talar om ”hat”) mot fienden i strid. Underhållstrupperna kommer till krigsskådeplatsen efter att den verkliga konflikten är över.¹²⁷ Detta skulle kunna tolkas som att underhållstrupperna inte får spänningsreduktion genom striden.

Vid några tillfällen har jag påpekat att vissa kriterier som anges för utvecklande av s k grupptänkande, ”groupthink”, har kunnat skönjas i det undersökta materialet. Mitt underlag visar dock inte att samtliga kriterier är uppfyllda. Det vore inte heller så att om samtliga kriterier vore uppfyllda, skulle detta nödvändigtvis innebära att grupptänkande förelåg. Något helt annat förhållande skulle kunna tänkas utveckla samma eller liknande ”symptom”. Vad som kan sägas är att det torde finnas en inte obetydlig risk att de faktorer som bidrar till grupptänkande, föreligger i en militär grupp under krig.

*

I moderna krig där man sällan möter fienden öga mot öga kan ”avståndsdödandet” tänkas förändra soldatens syn på sitt eget ansvar i en krigssituation. Soldaten vet ofta inte om han verkligen har skadat eller dödat någon. Dessutom innebär avståndet att soldaten har svårt att överblicka den situation han befinner sig i.¹²⁸ Han måste lägga ansvaret på sitt befäl som i sin tur litar till sina överordnade. Ansvaret både förskjuts och sprids. Som tidigare har refererats kan detta förhöja människors aggressiva beteende. Något som soldatens grupptillhörighet kan riskera att bidra till. Grupptillhörigheten skulle dock samtidigt kunna tänkas vara en tillbakahållande faktor, om normerna i gruppen är negativa till godtyckligt våld.

Ytterligare en möjlig brutaliseringsfaktor är att moderna vapen slår urskillningslöst. I moderna krig är majoriteten av de dödade civila. Hur påverkar detta den enskilde soldaten?

Giuliano Pontara formulerar en hypotes som, enkelt beskrivet, kan förklaras så att

människor som upprepade gånger använder våld, ”vänjer sig” vid detta.¹²⁹ Man brutaliseras. Avhumaniseringen kan ses som en del i denna tillvänjningsprocess. Brutaliseringen kommer att visa sig därigenom att soldaten ju längre tid kriget förs, desto mer benägenhet till (godtyckligt) våld kommer han att acceptera. Mot slutet av kriget kommer han att acceptera våld och dödande i en sådan form och omfattning som han aldrig skulle ha kunnat tänkt sig i början på kriget. Jämför t ex den faktiska användningen av tortyr och terror i krig. Här skulle alltså en förklaring kunna ses till grövre övergrepp i krig. Några empiriska data som stöder hypotesen att det sker en successiv tillvänjning till våldet, har jag inte funnit i mitt material. Några slutsatser kan dock ej dras av detta, då mitt faktaunderlag för en sådan studie varit otillräckligt. (Detta skulle förmodligen ha krävt samtal med soldater som deltagit aktivt i krig. Eventuellt också studier av hur krigs karaktär förändras över tid.)¹³⁰

*

Denna uppsats har behandlat soldaters brutalisering under krig. Jag har koncentrerat mig på exempel där brutalisering kan sägas ha inträffat. Viktigt för framtida forskning är att undersöka vad som kan vara tillbakahållande faktorer för brutaliseringen. När inträffar brutalisering *inte*? Vilken betydelse har disciplinen och ledaren? (Svenska FN-soldater beskrivs ofta som disciplinerade.) Gruppen som tillbakahållande faktor? Vilken funktion skulle s k debriefing, dvs att man lättar på trycket och ”talar ut” under professionell ledning, kunna tänkas ha för exempelvis avhumaniseringseffekter i krig? Kan kortare tjänstgöringstider, där soldaten får åka hem och ”vila upp sig” ibland, vara en tillbakahållande faktor? Finns det en möjlighet att framtida krig, i varje fall vissa, kan föras utan att civila drabbas? Vid FN-invasionen av Irak, var t ex ca 5% av de bomber som fälldes, vad som med militär terminologi kallas ”smarta vapen”. Detta innebärande att de skall ha s k predikterbar (förutsägbar) effekt.¹³¹ Skulle detta i en framtid kunna vara tillbakahållande för krigets brutaliseringseffekter på soldaten?

Slutligen måste givetvis även själva brutaliseringen utforskas ytterligare. Hur talar man om fienden? Om sin egen grupp? Hur påverkar militärutbildningen? Banar kriget väg för människor och grupper utan större hämningar mot våld? Sker en tillvänjning till våld? Och så vidare...

Noter

- ¹ Jfr Pontara (1977) s 47.
- ² Den intresserade hänvisas till Otto m fl (1986) samt Lundin (1992).
- ³ Vid Kongos frigörelse från Belgien 1960, utbryter stridigheter. Den kopparrika provinsen Katanga utropar, med belgiskt gillande, sin självständighet. FN ingriper militärt och som mest omfattar styrkan närmare 20 000 man. Ca 6000 svenska soldater befann sig i Kongo fram till 1964, då FN-trupperna lämnade landet. (Sköld 1994; Löfgren 1990)
- ⁴ Sköld (1994) s 229.
- ⁵ ONUC-Opération des Nations Unies au Congo (FN:s operation i Kongo. JE)
- ⁶ Sköld (1994) s 230.
- ⁷ Wallenius (saknar tryckår).
- ⁸ Se Otto m fl (1986).
- ⁹ Browning (1992).
- ¹⁰ Kroll (1976).
- ¹¹ Mansfield definierar krig som organiserade, planerade, socialt gillade aktioner, där större grupper av människor utför relativt komplexa operationer av aggression och försvar för att uppnå vissa mål. (Mansfield 1982, s 1ff).
- ¹² Ibid s 20f.
- ¹³ Ibid s 4.
- ¹⁴ Ibid s 11f, Shalit (1983) s 49. Shalit skriver: "Det har angetts många skäl för detta. Ett av dem, som märkligt nog inte diskuteras så ofta, är individens motvilja mot att handla på ett direkt aggressivt sätt."
- ¹⁵ Göteborgs Posten 871014.
- ¹⁶ Jfr Moberg (1986) s 21.
- ¹⁷ Danielsen (1980) s 11. Jfr Smith (1993) s 624.
- ¹⁸ Danielsen (1980); Smith (1993). Se även Fromm (1976) för en orientering om aggressionsteorier.
- ¹⁹ Berättelsen är refererad ur Hachiya, M: "Hiroshima Diary". I Ofstad (1987) s 91.
- ²⁰ Mansfield (1982) s 9.
- ²¹ Danielsen (1980) s 26. Brenner (1968) s 82 skriver: "Man skulle därför vänta sig att t ex en pacifist eller antivivisektionist har omedvetna grymma fantasier som ter sig särskilt farliga för hans jag." Jfr även Otto m fl (1986) s 76.
- ²² Mead (1968) s 7.
- ²³ Smith (1993) s 627f.
- ²⁴ Ibid.
- ²⁵ Mansfield (1982) s 213.
- ²⁶ Dagens Nyheter 930509.
- ²⁷ Harald Ofstad (1987, s 206f) skriver om det moderna kriget: "Ansvarskänslan kopplas inte in: brutaliteten har blivit anonym och moral har dessutom ingenting med krig och politik att göra. Kriget kan föras från ett kontrollrum. Distansen till det konkreta ökar, och de bromsmekanismer som också den krigsentusiastiske Ernst Jünger upplevde under första världskriget när han mötte engelska soldater ansikte mot ansikte träder inte längre i funktion. Det hela går så fort, man slipper slakta en i taget. Man doppas en sekund i solen."
- ²⁸ Smith (1993) s 627f.
- ²⁹ Pontara (1971) s 47f
- ³⁰ Pontara (1971) s 47f.
- ³¹ Angelöw/Jonsson (1990) s 210ff.
- ³² Browning (1992) s 170.
- ³³ Ibid s 170f.
- ³⁴ Shalit (1983) s 163.
- ³⁵ Smith (1993) s 573f; Angelöw/Jonsson (1990) s 144.
- ³⁶ Angelöw/Jonsson (1990) s 143ff.
- ³⁷ Smith (1990) s 570f, 577; Angelöw/Jonsson (1990) s 238.
- ³⁸ Angelöw/Jonsson (1990) s 237.
- ³⁹ Se även Bruno Bettelheims analys av relationen mellan fångar och lägervakter i koncentrationslägren Dachau och Buchenwald. Bettelheim var själv koncentrationslägerfånge och som ett psykologiskt försvar för att överleva, började han genom observation och intervjuer att studera sina egna och medfångarnas reaktioner under lägertiden. (Bettelheim 1943). Bettelheim fann bland annat att fångar kunde identifiera sig med sina plågoandar, s k identifikation med aggressorn. Jfr "Stockholmssyndromet" uppkallat efter gisslans reaktioner vid Norrmalmstorgsdramat 1973. (En

---

alternativ tolkning till Stockholmssyndromet skulle kunna vara att gisslan faktiskt fick en mer nyanserad bild av sina fångvaktare vid Norrmalmstorgsdramat, än vad den genomsnittlige svensken fick via medierna. När folket ville lyncha Clark Olofsson och Janne Olsson och gisslan tog dem i försvar, måste detta psykologiseras för att bilden som skapats i medierna om vad som pågick inne i bankvalvet skulle kunna hållas intakt. Vilken tolkning som är riktig hänger förmodligen på huruvida gisslans reaktioner verkligen var nyanserade, eller idealiserande/nedvärderande. Samt hur de ser på det skedda i efterhand. JE.)

⁴⁰ Refererat ur Angelöw/Jonsson (1990) s 146.

⁴¹ Ibid s 146.

⁴² Ibid s 147.

⁴³ Smith (1993) s 589.

⁴⁴ Ett extremt exempel på gruppolarisering och grupptänkande ger Torbjörn Säfve i sin dokumentation av Rebellrörelsen, en maoistisk förening som bröt sig ur KFML 1968. Säfve har skildrat hur denna politiska organisation utvecklas till en fundamentalistisk religiös sekt. Några citat ur Säfves bok:

”Alla rebeller som till äventyrs bär långt hår klipper det, i regel snaggkort. Meningen är att man skall likna det vanliga folket så mycket som möjligt. Diskussioner om hur den normale arbetaren i det högindustrialiserade västerlandet egentligen ser ut förs. Man kan inte enas om någon prototyp, men välvärdade kavajer och vit skjorta fastslås i alla fall som nödvändig mundering. /.../ Rebellernas brytningar med sina borgerliga släktingar tillgår så att de ringer till vederbörande och ber dem ’fara åt helvete’, medan kamraterna står bredvid och lyssnar för att kontrollera att inga diplomatiska ordvändningar används. Några rebeller har fäder som i fyrtio års tid varit organiserade kommunister. Dessa får nu veta att deras liv består i ett enda meningslöst kryperi för fascismen! En kvinnlig rebell avspisade sin till Uppsala nedreste fader med orden: ’Jag är inte längre din dotter, jag är folkets dotter’. I tre fall begär kvinnliga rebeller skilsmässa från sina män därför att männen inte accepterar rebellideologin.”

”För att stärka fysiken har man ’vapenövningar’ och hård gymnastik tidigt om morgnarna i Uppsalas och Stockholms parker. Övningarna har utseende av korum, där den röda fanan planteras i marken och högläsning ur den lilla röda inleder och avslutar. Vapenövningarna, som försiggår utan riktiga vapen men med käppar, syftar till att förbereda rebellerna inför den fysiska samhällsomstörtningen som av allt att döma skall bli lika blodig i Sverige som i övriga delar av världen. För det ändamålet köps hjälmar som förses med en röd s tjärna på framsidan. /.../ Rebellerna blev stålhårda, fanatiska bekämpare av borgerliga vanor och seder. De kvinnliga deltagarna slutade använda bysthallare och smink, de manliga rakade av sig mustascher och skägg, samtliga upphörde med vanan att röka och dricka sprit. Rebellernas studiekamrar antog i maj månad utseendet av kyska klosterceller med tomma väggar, gardinlösa fönster och asketiskt omadasserade sängar för fysisk och psykisk späkning. /.../ Uppmuntrade av den kinesiska ungdomens omvittrade avhållsamhet ålade sig rebellerna en långt driven disciplin på det sexuella området. Så måste exempelvis ett gift par anhålla om kamraternas tillstånd för att bedriva älskog, en anhållan som nådigt beviljades i den mån paret lovade att utöva ’proletär’ kärlek med varandra (dvs. städe ha Mao i tankarna). /.../ En diabetiker bland rebellerna fråntogs sitt insulin med hänvisning till ideologins läkande kraft.”

För en analys, se Säfve (1971). (Säfve har använt sig av muntliga och skriftliga källor. Det framgår ej klart om de muntliga källornas uppgifter är förstahandsuppgifter. Säfve säger sig i ett förord själv vara socialist. Oavsett sanningsvärdet i skildringen är Säfves bok en tragisk, men samtidigt fascinerande framställning av en grupprocess. JE.)

⁴⁵ Avsnittet om källkritik bygger, när ej annat anges, på Thurén (1986) och Edvardsson (1996).

⁴⁶ Loftus (1980) s 184. Huruvida minnen kan ”trängas bort” är omdiskuterat. Psykoanalysoforskaren Max Scharnberg menar att Freud förfälskade patientuppgifter när han introducerade begreppet bortträngning. (Scharnberg 1993) Psykologen och forskaren Bo Edvardsson skriver att begreppet ”saknar stöd i modern minnespsykologisk forskning” (Edvardsson 1996, s 114). Sven-Åke Christiansson, t f professor i psykologi, tar i sin bok ”Traumatiska minnen” ställning för ett delvis motstridigt synsätt. (Christiansson 1994)

⁴⁷ Sund (1996).

⁴⁸ Svenska Dagbladet 960410.

⁴⁹ Intressant i sammanhanget är att både Bullock och Fest i sina hitlerbiografier använder Rauschnig som primärkälla. Se Stig Jonasson i DN 930522.

---

⁵⁰ Sköld (1994).

⁵¹ ”I själva verket uppträdde svenskarna ungefär som man kunde räkna med. De var rädda, oerfarna och reagerade på sådant de inte förstod med förakt, men med ett förakt som ligger väldigt nära förtvivlan.” (Löfgren 1990, s 376) ”Etioperna såväl som svenskar, irländare och indier besköts från villor och tak av civilpersoner. Det krävs ingen större fantasi för att föreställa sig i vilket tillstånd de etiopiska trupperna befann sig. Kanske är det förklaringen till rapporterna om våldtäkter på etiopernas avsnitt.” (ibid, s 238)

⁵² Samtliga citat från Löfgren (1990) s 376f.

⁵³ Nils Skölds bok får inte sammanblandas med en annan bok med samma namn utgiven av FN-bataljon tio under redigering av Hans Carsborg (1964). Här har tendenskritiken tydligt sitt berättigande: ”De lugna och trygga norrländska FN-vaktposterna åtlyddes och respekterades.” (s 35) ” Aldrig har väl svenska FN-soldater uppträtt så tyst i fält...aldrig har väl svenska soldater iakttagit en sådan lystring och disciplin. I varje fall inte sedan Karl XII:s dagar.” (s 54) I denna på sitt sätt välgjorda minnesbok är vi långt ifrån Löfgrens ”fyllekort” på FN-svenskar i uniform. (Se Löfgren, s 298).

⁵⁴ Claes Wallenius har låtit mig ta del av en preliminär redovisning, då resultatet i skrivande stund ännu inte är färdiganalyserat. Studien saknar tryckår och anges i fortsättningen enbart som Wallenius.

⁵⁵ Löfgren (1990) gör bl a en källkritisk genomgång av stabsfotograf Gert Gustavssons uppgifter om egna och andra FN-soldaters övergrepp.

⁵⁶ Hare (1994) s 40.

⁵⁷ Shalit (1983) s 112. (Begreppet ”sociopati” användes tidigare som synonym till ”psykopati”. JE.)

⁵⁸ Ibid s 112.

⁵⁹ Ibid s 112f.

⁶⁰ Watson (1978) i Shalit (1983) s 113.

⁶¹ Hare (1994) s 74, 29ff.

⁶² Grinker/Spiegel (1945).

⁶³ Otto m fl (1986) s 81.

⁶⁴ Ibid s 209.

⁶⁵ Nygaard Jensen (1979) s 54. (Kanske skulle man i analogi med ”psykosgenombrott” också kunna tala om ”psykopatgenombrott”. JE)

⁶⁶ Otto m fl (1986) s 168.

⁶⁷ Ibid s 158.

⁶⁸ Ibid s 167.

⁶⁹ Ibid s 104, 157.

⁷⁰ Wallenius s 13.

⁷¹ Ibid s 13.

⁷² Otto m fl (1986) s 152.

⁷³ Ibid s 152.

⁷⁴ Lundin (1992) s 78.

⁷⁵ Wallenius s 13.

⁷⁶ Shalit (1983) s 28.

⁷⁷ Ekonomiska skäl för FN-tjänstgöring nämns t ex av FN-soldater i Löfgren (1990) s 58, samt Kommunalarbetaren nr 18/96.

⁷⁸ Otto m fl (1986) s 153.

⁷⁹ Wallenius s 18.

⁸⁰ Shalit (1983) s 8.

⁸¹ Wallenius s 14, 12.

⁸² Mansfield (1982) s 35f. Mansfield utvecklar i samband med detta resonemang en teori om att det är omgivningens attityd, vid återkomsten från striden, som påverkar soldatens psykiska välbefinnande. Kan soldaten se det som att han gjort ett ”smutsigt, men nödvändigt jobb”, har han lättare att hantera de psykiska efterverkningarna av striden. Så var inte fallet efter Vietnamkriget och soldaterna fick också många gånger svåra psykiska skador.

⁸³ Massakern i byn My Lai, som ligger i Song My-distriktet, ägde rum den 16 mars 1968. Mellan fem- och sexhundra bybor, till största delen gamla män, kvinnor och barn, dödades av amerikanska soldater. (Se Lane 1970, s 10f) Jerome Kroll förklarar amerikaners övergrepp i Vietnam på ett liknande sätt som Mansfield. Soldaterna befann sig i ett spänningstillstånd. De färdades genom städer och byar och när som helst kunde någon civil ur en folkmassa öppna eld mot dem. I jungeln och på risfälten kunde minor brisera under dem. Ofta såg de inte fienden när de blev attackerade. Kroll menar att det passiva väntandet och hjälplösheten vanligtvis får sitt utlopp i aggressivitet och våld, en tid efter att den akuta faran är över. Då kan soldaterna, när de väl börjar döda, vara omöjliga

---

att stoppa. (Kroll 1976) (En psykodynamisk förklaring till att de amerikanska soldaterna mådde bra vid massakern i Song My, skulle kunna vara att det handlade om en s k projektiv identifikation. Soldaterna driver in sin egen rädsla i byinvånarna. Rädslan förflyttas från soldaterna till byborna och när detta sker släpper soldaternas ångest. JE)

⁸⁴ Wilson m fl (1988) s 42ff.

⁸⁵ Lane (1970) s 12ff. Bl a rapporteras självstymplingar ha förekommit för att slippa delta.

⁸⁶ Otto m fl (1986) s 153.

⁸⁷ Carlström i Lundin (1992) s 78.

⁸⁸ Andersson (1994) s 17.

⁸⁹ I Löfgrens (1990) bok om FN-insatsen i Kongo finns ett flertal beskrivningar av allvarliga incidenter där FN-svenskar varit berusade i tjänsten. Stabsfotografen Gert Gustafsson säger i DN 931117: "De flesta var ständigt berusade. Officerarna också." (Ur källkritiskt perspektiv är "ständigt" ett tveksamt uttryck som gör att uppgiften måste betraktas kritiskt. JE)

⁹⁰ Otto m fl (1986) s 189. Under Vietnamkriget uppgav 20% av de amerikanska soldaterna sig vara beroende av opium eller heroin. 43% sade sig ha använt dessa droger vid minst ett tillfälle. Alkohol var dock den vanligaste drogen. (Christie/Bruun 1985, s 77).

⁹¹ Stouffer m fl (1949) i Shalit (1983, s 46).

⁹² Shalit (1983, s 46); jfr även Ofstad (1987, s 271). (Man skulle i och för sig kunna tänka sig att hatet var beroende av anfallet på Pearl Harbour och inte av rasistiska skäl. Dessutom hävdar i alla fall vissa uppgifter, se t ex Wulff (1975, s 64), att brandbombningen av Dresden krävde fler dödsoffer än atombomben mot Hiroshima. Se även not 130. JE)

⁹³ Kroll (1976).

⁹⁴ Löfgren (1990) s 257.

⁹⁵ Ibid s 214.

⁹⁶ Ibid s 252.

⁹⁷ Ibid s 252. "Yxa var ett allmänt uttryck för alla infödda. Uttrycket myntades redan i Gaza och betecknade arabernas näsor - de ansågs svängda som blad." (ibid s 372)

⁹⁸ Göteborgs Tidningen 930618.

⁹⁹ Dagens Nyheter 931117.

¹⁰⁰ Löfgren (1990) s 246.

¹⁰¹ Löfgren (1990) s 122. (Observera att "första kvällen" inte behöver innebära att de kom direkt från Sverige. De kan ha förflyttats inom Kongo eller direkt från FN-tjänst i Gaza. JE)

¹⁰² Ibid s 119.

¹⁰³ Ibid s 214.

¹⁰⁴ Löfgren (1990) s 218. Periodvis var sexuellt umgänge med lokalbefolkningen förbjuden. Enligt Löfgren p g a risken för könssjukdomar och svartsjukedramer. (ibid s 71)

¹⁰⁵ DN 931130; DN 960612; Se även Expressen 931130.

¹⁰⁶ Lane (1970).

¹⁰⁷ Löfgren (1990, s 218) menar att tillgången på prostituerade förhindrade våldtäkter. (Ett i högsta grad tvivelaktigt orsakssamband. JE) Löfgren refererar dock uppgifter om att våldtäkter skulle utförts av irländska och etiopiska FN-soldater. Vid ett tillfälle har en av Löfgren intervjuad svensk officer, talat med de våldtagna barnens familj, och också träffat barnen, efter det inträffade. (ibid s 238) (Uppgifterna skulle naturligtvis kunna tänkas vara fabricerade av föräldrarna, för att misskreditera de i detta fallet irländska FN-soldaterna. JE)

¹⁰⁸ Se t ex Borg (1981).

¹⁰⁹ Wilson m fl (1988) s 40f.

¹¹⁰ Lane (1970) s 26.

¹¹¹ Lane (1970) s 30f.

¹¹² Ibid s 27.

¹¹³ Ibid s 29.

¹¹⁴ Ibid s 28.

¹¹⁵ Lane (1970) s 32f.

¹¹⁶ Den grekiska professorn Mika Haritous-Fatouros studerade 16 torterare som var aktiva under juntatiden. Psykolog Marika Lindbom Jakobsson som under flera år arbetat med tortyroffer redogör för studien: "Av den totala populationen värnpliktiga i Grekland under juntatiden valdes en och en halv procent för att prövas till att bli torterare. I första hand förvissade man sig om att rekryterna var friska, starka, långa och hade minst nio års skolbakgrund. Man förvissade sig också om att de var starkt antikommunistiska och fria från radikala åsikter ./.../Torterarna från juntatiden kom från helt vanliga familjer med normala utvecklingsförlopp. De tillfrågade kände sig i efterhand bara delvis ansvariga för sina handlingar ./.../ Under den hårda träningen hjärntvättades de till att tro att det

---

var en ära att bli utvald till medlem i denna speciella polisstyrka./.../Intervjupersonerna berättade att när de togs emot av sina kamrater fick de genomgå en mycket grym invigningsrit. De blev grovt förnedrade och hela processen innebar en fysisk och psykisk vånda. När de efter månader av hård träning skulle examineras blev de grymt slagna./.../ Ju hårdare invigningsriterna var, desto mer blint beroende blev den nya rekryten av kamratgruppen.” (DN 930625); Jfr Wächter (1965).

¹¹⁷ En diskutabel syn på den manliga sexualiteten ger en överste vid K4 i Arvidsjaur, som svar på frågan vad han anser om tvåkönade jägarförband: ” Ingen kille blir frestad av sina illaluktande kamrater, men kommer det hit en tjej som är snygg kan jag inte garantera att hon inte utsätts för övergrepp.” (DN 960114.)

¹¹⁸ Personlig kommunikation. Referatet genomläst och godkänt 961216 av uppgiftslämnaren, dåvarande menig jägarsoldat vid K3, som önskar vara anonym.

¹¹⁹ Personlig kommunikation. Referatet genomläst och godkänt 961219 av uppgiftslämnaren, dåvarande kustjägare vid KA1, som önskar vara anonym.

¹²⁰ De s k tortyrövningarna uppmärksammades först av tidningen Värnpliktsnytt. En attackdykare berättar: ”Själv fick jag stryk med en träpåk under årets övning. Jag stod bunden med händerna fästade i taket och en kåpa över huvudet./.../Hela tiden frös jag. Det var iskallt i fångvalvet. En gång hällde en tolk iskallt vatten innanför tröjan på mig. Vid ett tillfälle blev min kompis tvungen att kissa på sig och han berättade efteråt att han höll på att förfrysa efter det.” (VN 11/83) Tolkskolans chef var till en början skeptisk till uppgifterna: ”Det är omöjligt att övervaka 30 man, men jag tror inte dessa försynta akademiker gjort några övertramp.” (ibid) JO riktade under 1984 ”skarp kritik” mot övningarna. (Aktuellt 1984. KG Bertmarks förlag. Malmö. Se även VN 12-13/83)

¹²¹ Röda Armé Fraktionen (Baader-Meinhof gruppen) kallade på liknande sätt sina motståndare för ”grisar” (eller ”svin”). Se RAF: (1977).

¹²² Dagens Nyheter 900630.

¹²³ Mansfield beskriver hur fraternisering med fienden, t ex gemensamt julaftonsfirande, under första världskriget förbjöds, då det minskade fientligheten mellan de stridande soldaterna.

Mansfield (1982, s 7)

¹²⁴ Pontara (1971), (1978).

¹²⁵ Jfr Wilson m fl (1988) s 41.

¹²⁶ Shalit (1983) s 174.

¹²⁷ Shalit (1983) s 43ff.

¹²⁸ Jfr Shalit (1983) s 115.

¹²⁹ Pontara (1971) s 47f.

¹³⁰ Folkrättsexperten kommandör Torgil Wulff beskriver de allierades anfall mot Hamburg sommaren 1943, Dresden i februari 1945 och Tokyo i mars 1945:

” Anfallen mot Hamburg utfördes två nätter med en enorm insats på den allierade sidan. Sammanlagt fälldes 4400 ton högexplosiva bomber, 2700 ton brandbomber med magnesium/termit och 1900 ton napalmbomber. Blandningen av högexplosiva bomber och brandbomber visade sig mycket effektiv - genom insats av de förra slogs vattentillförseln av och taken på husen blåstes bort. När sedan följande våg av bombplan fällde brandbomber, fick dessa omedelbart god effekt i de taklösa husen. Brandkåren kämpade förgäves i den enorma hettan och med ideliga avbrott på vattenledningarna. När brandmännen väl börjat sitt arbete kom nästa våg bombplan och vräkte ned högexplosiva bomber, varvid brandpersonalen måste söka skydd. De många eldsvådorna orsakade en varm uppåtgående luftström över hela området, vilket i sin tur medförde att vindar började blåsa in radiellt mot målområdet. En s k eldstorm uppstod. Härigenom ökade brändernas omfattning ytterligare. Situationen för Hamburgs civilbefolkning var fruktansvärd. Människor som hade uppsökt skyddsrum kvävdes av koloxidförgiftning eller blev instängda av nedrasade husmassor. Många försökte ta sig ut från skyddsrummen men det fanns ingen säker tillflykt - överallt rasade stora eldsvådor, hus störtade samman och asfalten på gatorna brann. Människor dog i tusental på gatorna. Civilbefolkningens förluster har uppskattats till minst 43 000. ”

”Anfallet mot Dresden ger också en god bild av brandvapnens effekt. Attacken genomfördes under en enda natt med 800 bombplan, som anföll i två omgångar. Omkring 3750 ton bomber fälldes över den gamla kulturstadens centrum och av bomberna var minst 2/3 brandbomber. Även här uppstod eldstorm. Anfallen fick ännu värre följder än i Hamburg beroende på att Dresden var uppfyllt med flyktingar, som sökte sig västvärt undan den framryckande Sovjetarmén. Några exakta förlustsiffror kunde aldrig erhållas, men det beräknas att 135 000 civila dödades i det eldinferno som uppstod - förlustsiffrorna i Dresden översteg sålunda väsentligt förlusterna vid kärnvapen anfall mot Hiroshima, vilket man i allmänhet knappast har klart för sig.

Omfattande anfall med brandbomber utfördes också mot japanska städer. Under natten mellan 9 och 10 mars 1945 fällde 279 tunga bombplan sammanlagt 1665 ton bomber - samtliga napalmbomber - mot Tokyo. En eldstorm uppstod och människornas möjligheter att undkomma var utomordentligt små. Många som tagit sig ut från skyddsrummen sökte undgå den intensiva hettan genom att kasta sig i kanalerna, men det var ingen räddning - vattnet där var nära kokpunkten! De som inte skällades till döds, dränktes genom trängseln i kanalerna. Antalet döda vid denna natts anfall har uppskattats till 83 000." (Wulff 1975, s 63ff)

(Vad skildringen visar på är att steget kanske inte var så långt till atombombarna över Japan i augusti 1945. Siffran 135 000 döda ifrån Dresden bör emellertid betraktas med skepsis, då den har beräknats av den engelske historikern David Irving. Irving har senare beräknat antalet ihjälgasade i nazisternas koncentrationsläger till noll. JE)

¹³¹ Lundin (1992) s 16.

Referenser

- Andersson, L (1994): *Den första striden. Anteckningar om stress, reaktioner, ledarskap och kamratstöd under den första Bosnienbataljonen*. Militärhögskolan. Ledarskapsinstitutionen.
- Angelöw, B. Jonsson, T (1990): *Introduktion till socialpsykologi*. Studentlitteratur. Lund.
- Bettelheim, B. (1943): *Individual and mass behavior in extreme situations*. Journal of abnormal and social psychology, 38, s 417-452.
- Borg m fl (1981): *Prostitution. Beskrivning. Analys. Förslag till åtgärder*. Liber. Helsingborg.
- Brenner, C (1968): *Psykoanalysens grunder*. Prisma. Stockholm.
- Browning, C R (1992): *Ordinary men. Reserve Police Battalion 101 and the final solution in Poland*. Harper Collins. New York.
- Buckalew, L.W. (1990): *Soldier performance as a function of stress and load: A review*. U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences, Research Report 1545.
- Carsborg, H (red) (1964): *Med FN i Kongo. Svenskar i fredens tjänst*. Stockholm.
- Christianson, S-Å. (1994): *Traumatiska minnen*. Natur och kultur. Borås.
- Christie, N., Bruun, K. (1985): *Den goda fienden. Narkotikapolitik i Norden*. Rabén & Sjögren. Kristianstad.
- Danielsen, E (1980): *Våld - ett ont arv? En orientering om aggressionsteorier*. Albaidé. Lund.
- Edvardsson, B (1996): *Kritisk utredningsmetodik*. Liber Stockholm.
- Fromm, E (1976): *Den destruktiva människan. En psykologisk analys av liv på avvägar*. Natur och Kultur. Stockholm
- Grinker, R R., Spiegel, J P. (1945): *Men under stress*. Blakiston. Philadelphia.
- Hare, R D. (1994): *Without conscience. The disturbing world of the psychopaths among us*. Warner. London
- Kroll, J (1976): *Racial Patterns of military crimes in Vietnam*. Psychiatry 39, s 51-64.

-
- Lane, M (1970): *Inte bara Song My. Amerikaner om kriget i Vietnam*. Pan/Norstedts. Stockholm.
- Loftus, E. (1980): *Vårt minne*. Liber. Stockholm.
- Lundin, T (red) (1992): *Försvarspsykiatri igår, idag och imorgon*. Studentlitteratur. Lund
- Löfgren, C (1990): *Fredsknektarna. FN-svenskarna i Kongo 1960-64*. T. Fischer & Co. Stockholm.
- Mansfield, S (1982): *The gestalts of war*. The Dial Press. New York.
- Mead, M (1968): *Kvinnligt, Manligt, Männligt*. Aldus/Bonniers. Stockholm.
- Moberg, E (1986): *Är krig naturligt?* Fredsårsdelegationens skriftserie. Stockholm.
- Nygaard Jensen, O (1979): *Psykopati - karaktärsavvikelse*. Liber. Stockholm.
- Ofstad, H (1987): *Vårt förakt för svaghet. Nazismens normer och värderingar - och våra egna*. Prisma. Stockholm.
- Ofstad, H (1987): *Vi kan ändra världen*. Prisma. Stockholm.
- Otto, U (red) (1986): *Katastrof- och försvarspsykiatri*. Studentlitteratur. Lund.
- Pontara, G (red) (1971): *Etik, Politik, Revolution*. Bo Cavefors. Stockholm.
- Pontara, G (1978): *Våld, socialism och rättvisa. Politisk-filosofiska uppsatser*. Akademi litteratur.
- RAF (1977): *RAF: Texter*. Bo Cavefors. Malmö.
- Scharnberg, M (1993): *The non-authentic nature of Freud's observations. Vol. I: The seduction theory*. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.
- Shalit, B. (1983): *Konfliktens och stridens psykologi*. Liber. Stockholm.
- Sköld, N (1994): *Med FN i Kongo. Sveriges medverkan i den fredsbevarande operationen 1960-64*. Probus. Stockholm.
- Smith, R E (1993): *Psychology*. West. New York.
- Stouffer m fl (1949): *The american soldier. Combat and its aftermath*. Princeton University Press. Princeton.
- Sund, L. (1996): *Samtalsminne. Vilka fel uppstår vid omedelbart samtalsminne?* Högskolan i Örebro.
- Säfve, T. (1971): *Rebellerna i Sverige. Dokumentation. Kritik. Vision*. Författarförlaget. Uddevalla.
- Thurén, T (1986): *Orientering i källkritik. Är det verkligen sant?* Esselte. Stockholm.
- Wallenius, C (saknar tryckår): *Intervjuundersökning av svenska FN-soldater; om reaktioner och fungerande i livshotande situationer. Preliminär resultatredovisning och diskussion*. Militärhögskolan. Ledarskapsinstitutionen. Avd för vetenskap och forskning.
- Watson, P (1978): *War on the mind*. Hutchison. London.
- Wilson, J P., Harel Z., Kahana, B. (ed) (1988): *Human adaptation to extreme stress. From the Holocaust to Vietnam*. Plenum Press. New York.
- Wulff, T (1975): *Krig och humanitet*. Centralförbundet folk och försvar. Stockholm.
- Wächter, M. (1965): *Hjärntvätt*. Liber. Stockholm.

Artiklar

- Agrell, W: *Sonjas Kon-Tiki - ett minnesmärke. Wilhelm Agrell har besökt den före detta krigsbordellen norr om Sarajevo.* Dagens Nyheter 961206.
- Björk, U: *Så här övar tolkarna förhör! Värnpliktsnytt 11/83.*
- Flyghed, J: *Etisk krigare.* Dagens Nyheter 900630.
- Hahne, E: *Istället för stålbad, K4 skola för hjältar eller gangstrar?* Dagens Nyheter 960114.
- Hansson, V / Mattson, T: *De köpte sex av prostituerade.* Expressen 970105.
- Jacobsson, I: - *Ni vet inte vad ni gett er in på. Ragnar Skanåker varnar frivilliga svenskar för krigets fasor i Bosnien.* Göteborgs Tidningen 930618.
- Jonasson, S: *Rauschning ljuger, stjälar och fantiserar. Hitlersamtal ingen primärkälla.* Dagens Nyheter 930522.
- Jönsson, P: *Rapport från ett folkmord. Pulitzerprisade Roy Gutman vittnar om övergreppen i Bosnien.* Dagens Nyheter 931130.
- Lundmark, L: *Förfalskare utnyttjar osäkerhet bland historiker.* Svenska Dagbladet 960410.
- Ståhlström, N: *Torturare fick lära sig älska smärta.* Dagens Nyheter 930625.
- Svensson, P: *Medan FN-soldater går på bordell. Per Svensson möter Roy Gutman, en frontreporter som inte slutat se.* Expressen 931130.
- Thibaud, E: *Beordrad att begå massakrer. Löjtnant Calley har fått personifiera de amerikanska misstagen i Vietnam.* Dagens Nyheter 930509.
- Torstensson, J: *Anders arbetar i Bosnien för pengarnas skull.* Kommunalarbetaren 18/96.
- Tunbäck-Hanson, M: *Ny president som satsar på hälsovård i stället för armé. Costa Rica vill söka sin egen väg.* Göteborgs Posten 871014.
- Wallner, J: *Ett liv efter kriget. Veteranen berättar om hur man kan fortsätta att leva.* Dagens Nyheter 931117.

*

Slutligen ytterligare några ord om litteraturen. Om FN-insatsen i Kongo rekommenderas Löfgrens och Skölds böcker som kan läsas parallellt. Löfgren skriver mer journalistiskt och Sköld är mer torrt analyserande. Otto m fl är en grundläggande lärobok i "katastrof- och försvarspsykiatri" som varit givande. Mest glädje har jag dock haft av Ben Shalits "Konfliktens och stridens psykologi". En engagerad, välskriven och tankeväckande bok. Annan fascinerande läsning har varit Sue Mansfields "The gestalts of war".